CONSTANTIN NOICA

JURNAL FILOZOFIC

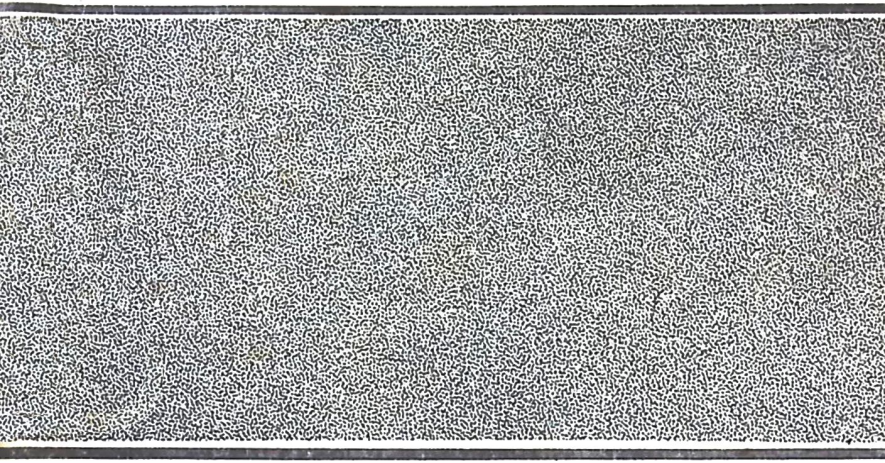

HUMANITAS

COLECȚIA

φ

CONSTANȚIN NOICA

JURNAL FILOZOFIC

HUMANITAS

BUCUREȘTI 1990

Redactor : CRISTIAN PETRU

Coperta : DOINA ELISABETA ȘTEFLEA

ISBN 973-26-0170-0

Ediția originală : Editura „Publicom",
București, 1944

Mi-a dispărut o pagină din acest Jurnal. Ce spusesem acolo ? Era poate ceva adînc, ceva hotărîtor. Mă cuprinde deodată neliniștea să mă știu străin de mine, de ce am mai bun în mine, și înțeleg vorba ciudată a lui Augustin : e în noi ceva mai adînc decît noi înșine.

*

Oameni. Nu lucruri, nu peisaje ; oameni. Să fii însetat de omul nou, așa cum ești de lumile noi. Căci fiecare om e o formă de încăpățînare, adică o idee. Și-ți place să vezi care e gestul ideii, care e vocea ei. Cum surîde ea.

*

Filozofia nu e posibilă decît în oraș, printre oameni, pe piețele acelea de care nu se dezlipea Socrate. Singură întîlnirea cu celălalt ți-o dă. Puneți etaje peste etaje, suprimați grădinile (sau lăsați cel mult aceste con-

venţionale grădini publice) — şi undeva, lîngă o scară de serviciu, se va naşte un filozof.

E încă prea multă natură în România.

*

Stăteam de cîtăva vreme într-un bloc. Deasupra mea era o nuntă. Dansau, dar fără nici un ritm parcă. Din cînd în cînd o voce răguşită se ridica peste celelalte ; probabil cîntau un refren. Un geam se spărgea, cu zgomot. Ce haos o petrecere, ce absurditate !

Dar aşa este şi **dinăuntru** ? Totul se organizează privit de acolo, şi ritmul dansului e ritm, iar vocile sînt una, ba chiar geamul acela care se sparge intră în desfăşurarea petrecerii. Există o lege de creştere interioară a petrecerii, întocmai cum cresc lucrurile în scena în care se sparge, trebuie să se spargă, vasul din „Idiotul" lui Dostoevski. Cei dinăuntru cunosc legea aceasta de creştere, iar pentru ei totul se ţine, chiar şi excesul ; în timp ce pentru cel de afară totul e haos. Aşa trebuie să fie cu cei care judecă din afară orice acţiune, orice fapt de viaţă : stau la alt etaj.

Şi-mi dau seama, cum stau treaz în noapte, ce adînc fapt de viaţă e o petrecere. Cine spunea că nu se poate „povesti" un bal ? E

aproape un miracol, ca orice fapt de viaţă. E atît de frumoasă viaţa, cu creşterea ei spre nu ştii ce ! O creştere riguroasă, geometrică, strictă, ca în Bach — spre nu ştii ce.

A doua zi întîlnesc un cunoscut din bloc. „Ce frumoasă e viaţa !" exclam eu destul de abrupt.

— Ai fost ieri la nuntă ? mă întreabă el.

*

Noi nu avem un termen românesc pentru „devenire". Avem cîteva pentru fiinţă, dar nu avem pentru devenire. Am fi putut avea termenul de : petrecere (se **petrece** ceva, care e mai mult decît se întîmplă, are loc : are desfăşurare). Dar l-au expropriat chefliii. Singura noastră devenire este în chef, în distracţie, — în înstrăinare.

*

Visez o şcoală în care să nu se predea, la drept vorbind, nimic. Să trăieşti liniştit şi cuviincios, într-o margine de cetate, iar oamenii tineri, cîţiva oameni tineri ai lumii, să vină acolo spre a se elibera de tirania profesoratului. Căci totul şi toţi le dau lecţii. Totul trebuie învăţat din afară şi pe dinafară, iar singurul lucru care le e îngăduit din cînd

în cînd e să pună întrebări. Dar nu vedeţi că au şi ei de spus ceva, de mărturisit ceva ? Şi nu vedeţi că noi nu avem întotdeauna ce să le spunem ? Sîntem doar mijlocitori între ei şi ei înşişi. (Dar nici asta nu trebuie să le fie spus).

* *

Discipolul vine la tine să-ţi ceară. Tu trebuie să-l înveţi că n-are nimic de primit, că trebuie să crească. Discipolul vrea să devină iederă. Trebuie să-l laşi să fie ce trebuie să fie : chiar buruiană. Şi cel mai frumos sfîrşit al tău — fertilitate ! — e să te năpădească buruienile [1].

*

...Era un om atît de tînăr şi de armonios, încît mi-am închipuit un teolog care ar exclama : „Voi sînteţi cei care ţin lumea în loc ! Pentru voi trebuie lumea perpetuată, amînată. Dumnezeu ar mîntui-o dacă n-ar fi încă fiinţe să se bucure de ea şi să întîrzie, prin tot ce e păgîn în ei, răscumpărarea."

Să ţii lumea în loc. Este moarte ? Este viaţă ?

---

[1] Gîndul acesta — şi alte cîteva din Jurnal — au fost întîmplător folosite în unele articole. Le restitui aci puri-tăţii lor de pagini dintr-un „Jurnal filozofic".

*

Toată viața noastră morală începe aci : între fiul risipitor și fratele lui. Ne pierdem și ne căim ; sau ne păstrăm și ne împietrim inima. E rău să nu asculți. Dar e la fel de rău să știi să asculți — și să ții minte.

*

Gîndul Școlii, al celei unde să nu se predea nimic, mă obsedează. Stări de spirit, asta trebuie dat altora ; nu conținuturi, nu sfaturi, nu învățături. De aceea nici nu trebuie lecții. Chiar unui om care te întreabă, nu ai nevoie să-i dai „lecții". O carte pe care o scoți din bibliotecă, un Preludiu de Bach pe care-l pui seara, în liniște, sau un exemplu de seninătate intelectuală, sînt mult mai educative decît o lecție. Oamenii aceia tineri văd că vrei să încorporezi o idee și încep să încoporeze și ei una. (Poate „gîndul unic", de care vorbea Pârvan).

Cred că școala asta trebuie făcută.

*

„Tout est vrai là dedans, rien n'y est exact", vorba lui Barrès contra inginerilor de

tipul lui Charles Martin, contra filologilor, contra profesorilor, contra fraților fiului risipitor.

*

Ursuz ca fratele fiului risipitor.

*

Maria și Marta — Maria care stă la picioarele Mîntuitorului, Marta care robotește prin casă, ursuză — sînt în fond fiul risipitor și fratele. Dar destinul fiului e să se piardă în acțiune, pe cînd al Mariei e să se piardă în contemplație. E toată distanța dintre spiritul masculin și cel feminin, aci. Oamenii se definesc după felul cum se pierd.

*

Ce are de dat un spirit feminin ? O singură fericire, un singur extaz. Și toată tehnica feminității e de a pulveriza acea fericire în nenumărate fericiri, într-o succesiune și devenire de fericiri minore. Căci ea pleacă de la ființă (Simmel !) și atunci caută devenirea și diversul ; în timp ce bărbatul pleacă de la devenire, și e însetat de ființă, de unitate.

Setea Unului de a se pierde şi setea Multiplului de a se readuna.

*

Am ieşit în seara aceea repetînd tema unică din Passacalia lui Bach, cu sentimentul că dacă aş pierde-o, aş rămîne gol. Spaima de a fi părăsit, numai muzica ţi-o dă cu adevărat.

*

Nu cunosc nimic mai detestabil, în muzică, decît finalul Simfoniei a cincea de Beethoven. Cu un sfert de oră înainte de a sfîrşi, simţi că va sfîrşi ; că a sfîrşit.

Bach nu poate sfîrşi. De aceea sînt finalurile lui atît de frumoase. Nu o repetiţie, nu o concluzie bine punctată, ca la Mozart sau Beethoven. Ci sfîşiere ; efort zadarnic de înnoire : greutatea despărţirii de materia, somnul, vraja muzicii, — dacă n-a obţinut, printr-o miraculoasă schimbare de ton : transfigurarea.

*

În cartea aceea extraordinară (mediocru scrisă, supărător de ditirambică, totuşi ex-

traordinară) a Annei Magdalena Bach despre soțul ei, regăsesc, de astă dată pe registrul vieții lui Bach, aceeași greutate de a sfîrși. Sînt sfîrșituri în sfîrșitul său, ca în muzică. Putea sfîrși după ce dictase lui Altnikol, ginerele său, în noaptea din urmă, acel : „Sînt înaintea Scaunului Tău, Doamne". Dar nu sfîrșește încă. Puțin înainte de-a muri îi revine, pentru cîteva clipe, vederea, de cîtva timp pierdută ; revede pe toți ai săi, iar cînd Magdalena îi arată un trandafir roșu, el rostește acel : „dar sînt culori mai frumoase acolo unde mă duc !" care ar putea fi încă un sfîrșit. Iar abia cînd cere Magdalenei să-i cînte ceva și ea începe — ce voce va fi avut ? — coralul pe care-l vor intona cu toții, Bach sfîrșește cu adevărat.

E greutatea despărțirii de somnul vieții.

*

Dacă iubiți muzica, — pierderile, curgerile, creșterile ; dacă vă plac geometria și rigoarea, fără să vi se împietrească inima și mintea ; dacă aveți un dram de nebunie și un munte de măsură — veți întîlni, cîndva, filozofia.

*

Ieri am căutat local pentru Şcoală : o casă în marginea oraşului, pentru mine şi un prieten, doi. La un chioşc lîngă barieră, mă interesez de ieşirea spre pădurea Ştefăneşti. „Pe cine căutaţi acolo ?" mă întreabă, cu chef de vorbă, omul.

Tresar o clipă. În fond mă căutam pe mine. Mă duceam acolo să întîlnesc această apariţie ciudată care eşti tu însuţi, proiectat în viitor. Dar n-am curajul să practic filozofia cu tutungiul. Îi vorbesc doar despre un fel de profesor care stă acolo fără elevi, într-o şcoală în care nu se predă, la drept vorbind, nimic. „N-ai auzit de el ?" întreb eu. „Ba da, mi se pare c-am auzit. E unul..."

Omul ştia. Eu nu ştiam încă, dar el ştia — tot ce era de ştiut pentru ceilalţi.

*

Să fii singur, ca un copil printre oamenii mari (Rilke).

*

Oamenii mari fericesc pe copii, înţelepţii pe nebuni, regii pe cei săraci şi fratele fiului risipitor pe fiu. Ce destin ne trimite permanent la **celălalt ?** Nu la altceva — care ar putea deveni al nostru — ci la celălalt.

Şi fiul şi fratele sînt nefericiţi. Aşa poate începe un tratat de etică.

*

Îmi place începutul Bibliei. Dumnezeu face lumina şi apoi vede că e bună. Face uscatul şi apele, şi apoi vede că sînt bune. (Numai la om nu vede asta. Să fi fost de la sine înţeles ?). În orice caz întîi creează şi pe urmă stă să judece. Ce extraordinară replică pentru Teodiceea lui Leibniz, în care lumea e creată **pentru că** e cea mai bună.

Numai noi oamenii, leibnizieni înnăscuţi, cerem ca programul să preceadă fapta. Fiinţe întoarse de la viaţă, fiinţe teoretice şi absurde ce sîntem !

De scris un Anti-Mathesis. (Deşi... deşi... Era atîta febră a **ideii,** acolo ? Sau mai degrabă era **febră** a ideii ?).

*

Abel este cioban şi Cain plugar. Abel rătăceşte ca Fiul, şi Cain frămîntă locul, ca Fratele. Iar Cain ucide pe Abel. Întotdeauna Cain ucide pe Abel.

Mă gîndesc, de pildă, la cele două suflete româneşti : sufletul pastoral şi sufletul agrar. Tot ce e nostalgic şi libertate, tot ce e senti-

ment artistic, tot ce e sete de zări noi — spun unii — ține la noi de sufletul păstorului. Dar a trecut peste el sufletul stătător al plugarului și l-a pustiit ; are să-l pustiască.

Sîntem țara lui Cain, în care Abel n-a murit încă de tot. Dar va veni pedcapsa lui Dumnezeu, mașina, și-i va mătura pe amîndoi, — pentru ca neamul lor să crească, să crească biblic, dincolo de zările țării.

*

Ce curios rol are „valul" în istoria românească ; valul lui Traian și alte valuri. În fond valul e simbolul mișcării ; la noi însă s-a staticizat și a devenit zid de apărare. Începuturile românești constau în încremenirea valurilor.

Și-mi vine în minte Russo : „Melancolia Bibliei stă pe deasupra neamului ; țara se sfîșie între liniile plîngătoare ale hronicarilor și cîntecele dureroare ale poporului."

Un „strigăt tare", asta voia el. Dar n-avea să-l audă.

*

Dintr-un text măhăcean al lui Hașdeu, despre cei din iad : „Scula-se-vor la ziua de

giudeţu, goi şi negri, întunecaţi, strîmbi şi grozavi, necuraţi şi iuţi."

De ce iuţi ? Poate că ţine de viziunea iadului în biserica noastră. Dar e şi o curioasă frică de mişcare, în viziunea noastră populară. E o obsesie a seninătăţii, în conştiinţa românească, obsesie pe care o reda cîndva Neagoe Basarab, după cine ştie ce ascet oriental : „Cel ce n-are îndîrjire, acela vede pe Dumnezeu."

Prietenul meu V. are dreptate : viziunea **populară** românească e cea a unui alai împărătesc. De n-am obosi pe drum ! Vorba lui C.

*

„Nu ştiţi că noi vom judeca pe îngeri ? Cu atît mai mult lucrurile vieţii acesteia". (Pavel, I-a Cor. 6, 3.). Undeva, Nae Ionescu încearcă un comentar pentru vorba aceasta uluitoare : „....cel dintîi (îngerul) nefiind decît un ideal de sublimare al lucrurilor ; cel de-al doilea (omul), treaptă de ajungere la Dumnezeu".

Aşadar tu, ca om, stai, într-o anumită ierarhie deasupra îngerilor. Ei nu sînt un ideal de perfecţionare pentru om, ci pentru cele ale firii. Poate şi pentru femei, care se simt

atît de legate de fire. Dar mă uit în jurul nostru, să văd cine poate judeca un înger ? Nimeni. Şi totuşi, asta n-are însemnătate. Creştinismul îţi spune şi ce eşti, nu numai ce ai devenit.

*

Bach cîntînd cu mîna dreaptă o fugă, la clavecin, în timp ce cu mîna stîngă ţine după mijloc pe Anna Magdalena. „Poate că acesta are să fie ultimul lucru la care mă voi gîndi", notează ea.

Undeva, printre cetele îngereşti, e o adiere de gelozie.

*

Dintre animale — spune Geneza — nu s-a găsit nici un ajutor pentru om. De aceea Dumnezeu adoarme pe Adam şi scoate din coasta sa femeia.

Dacă s-ar fi găsit ceva s-o înlocuiască...

*

Tristeţea de a nu fi păcătuit. Tristeţe care cuprinde din cînd în cînd pe îngeri şi aproape întotdeauna pe oamenii mediocri. În frunte cu fratele fiului risipitor.

Reţin proverbul : „Păcatele-s pe oameni, nu pe butuci.“ Cam frust exprimat, — dar asta-i totul, în fond.

*

„A venit la mine, îmi istoriseşte un duhovnic, şi mi-a cerut să-i fac iertat un păcat.

— Ce-ai făcut ?

— Mi-am dat seama că voi păcătui. Simt că, în împrejurările acestea care mă aşteaptă astăzi chiar, nu pot să nu păcătuiesc. Am venit s-o spun şi să cer absolvire.

— Dar cum să ţi-o dau ?

— Dacă aş veni să-ţi spun : „sînt slab, am păcătuit“, mi-ai da-o. De ce nu mi-o dai şi cînd îţi spun : „sînt slab, nu pot să nu păcătuiesc ?“ E mai gravă aşteptarea decît fapta ?

— Poate că e mai gravă, fiindcă e urzire a răului.

— Dar toţi cei ce urzesc răul şi nu au parte de el sînt mai vinovaţi decît cei care-l săvîrşesc ?

— Sînt în orice caz şi ei vinovaţi.

— Există atunci două păcate : urzirea răului şi săvîrşirea lui. Viu să-l spovedesc pe cel dintîi.

— Nu, nu sînt două, e acelaşi păcat. Nu poţi să spovedeşti ce e în curs de săvîrşire.

— Dar e ceva care s-a săvîrșit : căci am luat decizia păcatului. De ce mi se cere să ajung și la împlinirea lui ?"

. . . . . .

— Și ce-ai răspuns ? întreb eu pe duhovnic.

— N-am răspuns încă, îmi spune el.

*

Ne răspunde Altcineva. Ne răspunde, la tot ce întrebăm și nu întrebăm, Altcineva.

*

Sînt două ipoteze : sau fratele este duhovnicul Fiului sau Fiul este duhovnicul Fratelui.

Dar nu, am început prost. E ca și cum aș pune la Școală o problemă : Ce va spune fiecare ? Așa mor problemele.

*

Am dus pe un prieten să-i arăt, în marginea Bucureștilor, localul de Școală la care mă oprisem rîndul trecut. Ieșirea din oraș, cocioabele, noroiul, totul l-a indignat. „Nu vezi cît e de urît ?" îmi spune el. Nu, nu vă-

zusem. Casa propriu-zisă i-a plăcut mai mult. „Dar peisajul e de şes, monoton."

O, oamenii aceştia care nu văd decît o frumuseţe în lucruri. Dar peisajul poate fi transfigurat. Un om care **trăieşte** o experienţă îşi face un spaţiu al lui, un peisaj al lui. „Nu e numai şes", spun eu, „sînt şi dealuri, dacă te uiţi cu bunăvoinţă. — Firește, vine replica necruţătoare, pentru Don Quichotte, Dulcinea e o femeie frumoasă, iar morile de vînt..."

Iarăşi locurile astea comune ! Dar are dreptate : experienţa lui Don Quichotte e valabilă, perfect valabilă. Aşa trebuie trăit : cu lumea **ta**. Numai că prefer să mă gîndesc — de ce nu ?... parcă începe vreo comparaţie ? — la alt spaniol, la El Greco, pe care prietenul său îl găsea cu perdelele trase, în plină zi, şi care explica : vreau să văd mai bine culorile **mele**.

*

Nu, nu e vorba de un idealism ieftin : creăm noi înşine lumea dimprejur. Dar, pentru Dumnezeu, nici lumea n-o să ne înveţe ce e de făcut, cînd e vorba de noi şi nu de ea. E chiar lipsit de sens să trăieşti într-un decor atît de frumos încît să fie valabil prin

el însuși. Ce puțin filozofic e colțul acela de la Ermenonville ales de Rousseau pentru filozofie ! Nu se putea face acolo decît un templu, — în care să nu oficieze nimeni. E mai bine să trăim fiecare pe măsura noastră, cu noroi, cu cocioabe și cu șes — dar cu sinceritate. Și mai ales fără rousseau-isme.

*

Sfinții aceia curioși, cît se poate de expresivi, așezați totuși atît de sus pe coloanele catedralelor, încît nimeni nu le mai vede expresia. Iar într-o zi coloana cade și atunci vezi că și ei erau gîndiți. Ce generozitate comanda sacrificiul artistului, de a crea fără să arate ? Ce credință ?

*

Contemporanii nu mai au nimic de mărturisit, de istorisit. De aceea arhitectura lor n-are densitate : generalizează, nu specifică. Pe podul lui Henri IV, Pont-Neuf, de la Paris, sînt măști pe marginea exterioară, măști pe care nu le vede, obișnuit, nimeni. Dar măștile sînt fiecare alta. În timp ce pe podul Alexandre III, din veacul al XIX-lea, tiparul măștii se repetă din două în două sau trei în trei.

*

(Vitruviu spune despre arhitect că trebuie să știe : să scrie, să deseneze, geometrie, ceva optică, calcul, istorie, filozofie, ceva muzică, medicină, jurisprudență și astronomie.

Azi nu trebuie să știe decît arhitectură. Păcat !)

*

În Franța aceasta unde se vorbește atît de mult despre iubire, nu cumva lipsește dragostea ?

*

În ce cred oamenii care serbează în același timp și oficial aniversarea revoluției franceze și pe cea a Ioanei d'Arc ? În una sau în alta ? Nu, ei nu mai optează. Tristețea inteligenței goale constă în faptul de a nu mai putea opta.

*

Ce era rațiunea, în timpul revoluției franceze, și ce e astăzi ! Ce era libertatea în ro-

mantismul german și ce e astăzi ! În termeni, nu ne contrazicem ; dar în spirit ? Dacă și azi și atunci se credea în rațiune, azi rațiunea e simplă rațiune, adică cumințenie, pe cînd atunci era nebunie (Rațiune cu majusculă). Azi e o forță conservatoare, atunci era una în numele căreia se răsturna. Apologeții rațiunii iau numai dicționarul revoluționar, nu și conținutul propriu al revoluției de atunci. E adevărat că le-ar fi greu să laude nebunia care a pustiit atîtea. Dar această nebunie a făcut din rațiune un principiu creator de istorie. Și atunci de ce nu lasă revoluția franceză în pace ?

•

E curios cum sub regimurile de libertate oamenii cad sub o tiranie : cea a locului comun. Și mă întreb dacă nu e mai tristă decît oricare alta.

•

Ceea ce e absurd la cei care cer simplă libertate pentru buna dezvoltare a omului e că își închipuie a ști ce este omul ; cînd de fapt omul e ceva care se definește neîncetat. — Sînt de partea celui care nu știe. El are sorți să capete ceva.

*

Un om tînăr va veni la Școală să se lamenteze că nu știe încă destul. Dar nu simte el toată bucuria de a nu fi citit încă pe Goethe ?

Ignoranță, cîtă viață e în tine !

*

Amestecul acela de cunoscut și necunoscut, care face literatura (incidentul care revine, personajul pe care-l regăsești, noutatea în familiar), care face muzica, peisajul, cunoașterea. Sensul magic al noutății, spunea cineva. Nu, sensul mistic : unitate și alteritate în același timp.

(De aceea caut „prima zi", întîlnirea cu omul nou care vine la Școală, cu omul **clasificabil** nou : cunoscutul și necunoscutul sînt atunci în echilibru.)

*

Îmi place la Sorbona sala Descartes. În sala „ideilor clare și distincte" o frescă pe întreg zidul din fund arată cîteva nimfe ieșind din **abur** spre lumină și formă. Sînt, parcă, ideile din poemul „Aurore", al lui Valéry :

Quoi ! c'est vous, mal déridées !
Que fîtes-vous, cette nuit,
Maîtresses de l'âme, Idées...

*

Nu pot gîndi filozofia fără să simt o cădere, aproape ca în religie. Undeva a avut loc păcatul. Și în ordinea cunoașterii există un paradis pierdut. Poate că e același mit aci și acolo, dovedind cît de solidar e spiritul cu sine. Căci iată, una din principalele certitudini ale filozofiei izvorăște tocmai din faptul că omul e ființă căzută și mărginită. Dumnezeu, ființă nemărginită, există, spune Descartes, de vreme ce eu, ființă mărginită, am ideea lui. Cum aș avea-o altfel de la mine, din mărginirea mea ?

Dar filozofii discută de obicei valoarea acestui argument. Cînd ar trebui să vadă sensul acestei **orientări.**

*

Toate miturile țin, poate, de mitul căderii.

Fiindcă dacă n-ar fi o ființă căzută, omul n-ar avea nevoie de mituri.

*

1939. La Villerville, într-un sat din nordul Franței, ascult în Vinerea Mare o predică. Ce mult omenesc e uneori la catolici ! Predicatorul vrea să facă sensibilă suferința Mîntuitorului, și atunci recurge la psihologia umană. „Gîndiți-vă — spune el către mamele din biserică, — ce sfîșietoare trebuie să fi fost suferința Maicii Domnului lîngă Cruce !...“

Și simt că nu e vorba de asta în religie ; că nu poți înțelege pe Dumnezeu, umanizîndu-l din nou, umanizîndu-i drama din nou. Tot Occidentul, în fond, limbajul acesta îl ține. Predica lor, filozofia lor, întrupează a doua oară pe Dumnezeu. Dar cine începe cu psihologie umană, rămîne la ea. (Și atunci înțelegi vorba lui Rousseau : „Je me fis catholique, mais je demeurai toujours chrétien“).

Știu, noi în Răsărit n-avem uneori nici atît. Dar deținem adevărul acesta, pe care ei îl uită din ce în ce mai mult : că Iisus a coborît o singură dată.

*

„Eu sînt cel ce sînt“, spune Dumnezeu lui Moise (Exodul 3,14). Nu-i spune : „Eu sînt cel ce este“. Chiar cînd îl îndeamnă să se

ducă la ceilalţi, Dumnezeu îl învaţă pe Moise să le vorbească despre „cel ce se numeşte Eu sînt". Ce curios sună : „Eu sînt m-a trimis la voi" !

Căci Dumnezeu nu este. Numai noi ştim ce e aceea „este", fiinţa. În unele cazuri privilegiate, în filozofie, ştim pe „eşti", fiinţa subiectivizată. În comunitate ştim pe „sîntem" sau „sînteţi". Numai Dumnezeu ştie pe Eu sînt ; ca să nu mai aibă nevoie de eşti, este, sîntem...

*

O şcoală în care profesorul nu învaţă şi el e o absurditate. Cred că am găsit un motto pentru Şcoala mea. E vorba aceasta extraordinară a lui Léon Bloy : „Nu se ştie cine dă şi cine primeşte".

*

Ciudaţi sînt oamenii aceştia care vor adevărul de la filozofie. Adevăruri da, dar adevărul ? Adevărul e rezultatul gîndirii logice, aşa cum fapta bună e rezultatul trăirii morale. Dar la fel cum nu pui accentul pe fapta bună şi nu preferi actului fapta, tot aşa nu poţi prefera vieţii spiritului adevărul. Toţi

ereticii făptuiesc mai bine decît ortodocşii, totuşi sînt eretici. Toţi dogmaticii au adevăruri mai multe decît filozofii, dar n-au filozofie, pentru că n-au viaţă.

De unde ideea că filozofia te învaţă adevărul ? Te învaţă să gîndeşti — nu adevărul. Îţi dă **direcţia** adevărului. Vorba lui Kant : ca să ştii care e adevărul despre un lucru, trebuie să ai acordul cu acel lucru. Deci, orice adevăr e despre ceva ; orice adevăr e material. Ce poate să însemne adevărul, aşa formal ? Există realităţi, nu realitate. Există adevăruri, nu adevăr.

De altfel definiţia adevărului — adaequatio rei et intellectus — e din Evul Mediu, de la un anumit Isaac, de unde o ia şi începătăţeneşte Toma din Aquino. Antichitatea nu s-a prăpădit cu firea după adevăr. Idealul era pe atunci contemplaţia, înţelepciunea, sau alteori (Aristotel) regăsirea fiinţei. În Scolastică idealul era regăsirea, pe alte căi, a unui adevăr dinainte dat. Dar adevărul necunoscut şi cu majusculă e o născocire modernă.

Firesţe că există un adevăr — exactitate ; dar de el se împiedica într-o zi Maiorescu al nostru, citînd versul acesta popular :

Așterne-te drumului
ca și iarba cîmpului
la suflarea vîntului.

Căci, spunea el, versul îți dă cu adevărat emoția unei „legănări în infinit", dar conține o eroare de rimă. — Ca și cum rima ar servi la altceva decît să-ți dea asemenea legănări în infinit ! Iar dacă rima nu e exactă și totuși legănare în infinit este, iată exactitatea, iată adevărul dat de rușine.

(Dar să nădăjduim că nu ne aud profesorii).

*

Spre a nu mai vorbi de neseriosul de Goethe : Tot ce mă îmbogățește e **adevărat.**

*

„Filozofia vorbește despre lucruri ; doar profesorul vorbește despre idei", spunea un profesor de filozofie din Apus. Iată un profesor care-și cunoaște meșteșugul !

*

Platon — spunea lumea — și-a pierdut timpul pe lîngă tiranii Siciliei încercînd za-

darnic să întemeieze o cîrmuire după principiile filozofiei. Ca şi cum un filozof ţine neapărat să reuşească ! Ţine să înveţe.

*

Boissier arăta că filozofia a guvernat odată lumea : sînt cei cinci ani de prim-ministeriat ai lui Seneca, sub Neron. Tot mai vreţi filozofi ?

*

Nu există decît două filozofii mari : filozofia greacă şi filozofia idealismului german ; filozofia fiinţei şi filozofia spiritului. Iar ce e interesant, e că amîndouă s-au născut în marginea devenirii. Refuzînd devenirea, filozofia greacă a găsit fiinţa. Integrînd-o, cea germană a găsit spiritul. Poate că prima şi ultima problemă a filozofiei e : curgerea, pierderea, viaţa.

*

Pentru Stendhal, un roman „e o oglindă care se plimbă pe stradă". Poate să fie aşa pentru un roman, dar nu e pentru o filo-

zofie. Mă gîndesc, chiar, la un mit în genul lui Wilde, mitul oglinzii :

„Ce frumoasă e lumea, și-a spus spiritul într-o zi. Mă voi face cît mai impersonal, mă voi dizolva și așterne ca o apă limpede și liniștită, voi fi numai așteptare ; întocmai unei oglinzi, iar lumea se va reflecta în mine așa cum este ea.“ Din ziua aceea spiritul n-a mai văzut nimic.

*

Extraordinara noastră cheltuire, a noastră și a profesorilor noștri de tot soiul, de a deveni impersonali, pentru a vedea cît mai mult ; în realitate, pentru a sfîrși la orbire.

*

Eroarea lui Narcis nu e de a se îndeletnici cu sine. E de a se îndeletnici într-un anumit fel cu sine. Narcisismul e un blestem numai pentru cei care, văzînd, vor să-și fixeze imaginea ; să rămînă la ei înșiși, pentru că sînt perfecți.

Eroarea lui Narcis e de a fi perfect. E singura lui imperfecțiune.

(Plagiez cumva pe Gide ?)

*

De ce e de neconceput un Narcis feminin ? Femeia se privește, totuși, nespus de mult în oglindă. Dar probabil pentru a vedea acolo pe un altul — care o privește.

*

Numai femeile știu să iubească. Héloïse și Abélard s-au despărțit de mulți ani. Fiecare cîrmuiește, ca stareț, cîte o mînăstire, și pentru toți ceilalți ei trăiesc după cuviința creștină. Dar cînd Abélard scrie Héloïsei că de mult n-o mai iubește decît întru Hristos, ea răspunde : „Dieu le sait... que c'est à vous, bien plus qu'à Lui que je désire plaire". După ce spusese lucrul acesta, dincolo de orice comentar : „Je pleure non pas les fautes que j'ai commises, mais celles que je ne commets plus."

*

Rolul cel mai frumos pe care-l poți juca în viața anumitor oameni este de a desființa pe un altul care a jucat un rol. Nu exiști, firește ; ești uitat. Dar tîrăști în căderea ta pe un altul.

*

Cartea pe care aștepți s-o scrii. Să fii sub stăpînirea unui singur lucru, a unui singur sens. Să faci toate celelalte gesturi ale vieții, dar ele să nu fie altceva... Așa trebuie să fie cînd ești îndrăgostit.

*

E ceva deprimant în verbul grec : agapao, a iubi. El înseamnă nu numai a iubi, dar și a se mulțumi cu, a se resemna. De la fericirea dragostei treci insensibil la tristețea resemnării. (Poate pentru că grecii vedeau totul în limite, și chiar și a iubi nu era, pentru ei, o pierdere).

Și mi-e ciudă că filologii se bucură. Ce-i interesează pe ei altceva decît prefacerea înțelesurilor ? Sînt „liberi". Dar cîndva vor plăti pentru asta.

*

Cînd vorbesc de viață instinctuală, femeile se gîndesc la un singur instinct. Ele nu pot vedea mai mult. N-au voie. Ele nu trăiesc viața : o perpetuează numai.

Cunosc un instinct mai puternic decît cel de conservare chiar : instinctul lui „a avea dreptate". Oamenii se luptă, se cheltuiesc şi cad pentru : „Vezi, ţi-am spus eu ?". Am un prieten care de cincisprezece ani spune : va veni dezastrul. Şi firește, între timp nu poate face aproape nimic. Iar cînd dezastrul va veni, va fi mulţumit că a avut dreptate ; uitînd că între timp a pierdut un sfert de viaţă pentru un sfert de adevăr.

Ceea ce e încîntător, în definitiv, e că toţi avem dreptate. Nimeni nu va putea fi dezminţit vreodată. Iar cel care-şi va pune ca epitaf : „Aci zace unul care n-a avut dreptate", se va umili din prea mult orgoliu, dar nu va spune un adevăr.

3 septembrie 1939, Paris. Să optezi, — între cine şi cine ; între ce şi ce ? Ţiu dinainte cu învinsul.

De cînd s-au născut neamurile ? De la Turnul lui Babel. „Domnul a zis : iată că ei

sînt un singur popor şi toţi au aceeaşi limbă. Acum nimic nu i-ar împiedica să facă tot ce şi-au pus în gînd. Haidem să ne pogorîm şi să le încurcăm acolo limba."

Se teme cumva Dumnezeu de unitatea lumii ?

•

Toată lumea întrezăreşte ceva, în haosul de azi. Numai istoricul nu înţelege. Se refugiază în trecut, fiindcă i-e frică de prezent. Atîtea istorii care ar putea fi, în locul uneia singure cu care e deprins el !

•

E de neînţeles cum pot vedea unii simplă morală în concepţia biblică.

Dumnezeu alege. De ce ? Pentru că-i place aşa.

Iacov capătă moştenirea de la tatăl său bătrîn şi aproape orb, Isaac, substituindu-se prin înşelătorie fratelui său mai mare, Essau. Iacov înşală pe socrul său, Laban, făcînd jocul acela cu oile bălţate. Iacov fuge de la Laban pe ascuns, cu cele două fete ale acestuia. Dar Dumnezeu e cu el. E cu el şi cu tot neamul său.

Întîia figură morală, sau cel puțin cu simțul dreptății, e abia Moise. Acel Moise care intervine pentru cel nedreptățit, în cearta dintre doi evrei ; care omoară un egiptean pentru că bătea un evreu ; care scoate apă pentru fetele preotului din Maidan, pe care păstorii le goneau de la fîntînă. Dar nu pentru faptele astea e răsplătit el.

„Mă îndur de cine mă îndur, și am milă de cine am milă". Oricît au stricat protestanții înțelesul vorbei acesteia, ea rămîne.

Nu, creștinismul nu e simplă morală. Nu e așa nici în Noul Testament. E destul să-ți amintești de fiul risipitor și fratele lui cel moral, ca să accepți ce e creștinismul : dragoste.

Despre invidia creatoare. Despre egoismul (care nu e imoral, s-a spus împotriva lui Kant) fecund. Despre toată putreziciunea morală care susține puritatea morală.

Ca un trup de adolescent, trup încărcat de mireasma sănătății, compunere de atîtea miresme impure, pe care numai descompunerea le dezvăluie. E impur ce e parțial (Rilke), tot ce strică un anumit echilibru ; tot ce e în stare liberă chimicește.

Viața morală, în măsura în care e viață, închide și ea totul ; se sprijină pe totul. Iar reușita ei nu e de eliminare ; e de echilibru. Neprihăniții au toate instinctele noastre. Fericirea lor e de a avea ceva în plus.

*

Fiul risipitor spune :

„Îți mulțumesc, Doamne, că mi-ai dat gustul voluptății, setea orgoliului, și invidia, și fățărnicia, și ura. Cu ele nimeni nu e mare. Dar fără ele nimeni nu e viu."

Fratele fiului risipitor întoarce aci capul, cu desgust.

*

Cîte vieți valabile nu se susțin prin calități minore, sau chiar prin defecte : încăpățînare, ambiție, orgoliu. Totul e bun, chiar lucrul vinovat, cu condiția să nu întîrzii la el ; totul e rău, chiar lucrul bun, dacă întîrzii. Esențialul e să fii trimis mai departe, să fii așezat la curgere. Totul e rău dacă te scoate din ea.

„Școala e bună, spunea Nae Ionescu, cu condiția să n-o iei în serios." Trebuie să întorci lucrurilor spatele, să pleci, să-ți pă-

răseşti prietenele una cîte una, de teamă să nu te biruiască fericirea. Romanii, spunea Montesquieu, se temeau mai mult de repaos decît de inamic.

*

Exasperant lucru să întîlneşti pe stradă un om care rîde. De ce rîde ? Bucuria e a lui, e atît de mult a lui încît îl separă de rest. Dar dacă întîlneşti un om care suferă, suferi şi tu. Suferinţa uneşte. (Curios lucru că tristeţea şi nu bucuria cea stearpă e pusă de Apuseni printre „păcatele capitale").

Bucuria e echivalentul, pe plan moral, al adevărului : e fixitate, separaţie. Vreţi o lume spartă în cioburi ? Înveseliţi-vă.

*

Berlin, 1941. Ascult „Meistersinger" în cele mai bune condiţii : cu Herbert von Karajan, dirijor, cu Marie Müller printre interpreţi ; o muzică excelentă şi totuşi nu e emoţie. De ce ?

Este vorba, acolo, de şcoală. Şi nu se pot exprima lucruri adînci despre şcoală. Despre dragoste şi moarte, da. Despre creştinism sau zeităţile germane, da. Tristan sau Parsifal ; chiar Tannhäuser ; şi mai ales Tetralogia. Dar Meistersinger...

*

Cînd mă gîndesc la profesori, mă gîndesc la știința seacă a dreptului (despre care, firește, nu știu aproape nimic.) Și nu e de iertat lui Kant că a rămas, în ultima instanță, numai marele profesor de drept al filozofiei. În timp ce un tînăr ca Novalis putea nota despre sine : „Ich bin ein ganz unjuristischer Mensch, ohne Sinn und Bedürfnis für Recht." Deschizînd o altă cale pentru viața spiritului.

*

Am auzit pe Heidegger cîte o oră la interval de doi ani. Spunea același lucru ; sau lucruri pe care nu se poate să nu le fi spus încă de la prima lecție. Am întrebat pe cei care-l ascultau de mai multă vreme : nu, nu se repeta, pentru ei.

Gîndea, nu știu cum, în spirală descendentă. Nu numai linear și progresiv se gîndește valabil. Poate niciodată linear, ci în spirală, în burghiu, ca într-un act de sondaj. Știi de la început un lucru, și-l spui de mai multe ori, îl spui neîncetat sub altă formă — pînă se spune singur.

*

Filozofia ca donjuanism. Pe lîngă ea, oamenii de specialitate fac simple căsnicii burgheze.

Esenţialul e să cucereşti. Nu să accepţi. Nu să ştii.

*

Actul de cunoaştere nu e reducere la cunoscut, act de asimilare : a mînca, — aşa cum vor filozofii graşi, în frunte cu tomiştii şi prietenul meu V. E act de înstrăinare, de pierdere, ca şi actul dragostei. E risc. Nu e **a-simil**-are, ci e **alter**-are. Te devitalizezi dînd viaţă. Dar nu poate oricine procrea.

*

Ce mult şi sterp citeşte fratele fiului **risipitor**.

*

„Cum, tocmai dumneata" ? Una din uimirile omului cu bun simţ e să vadă că filozofia nu te face idealist (în sensul prost, steril) ; nu te face să condamni în bloc răul,

urîtul. Dimpotrivă, îl înţelegi uneori. Cum, tocmai dumneata ?

Fireşte, tocmai el. Fiindcă omul cu perspectivă filozofică încearcă să vadă întregurile ; şi atunci vede cum se ţine faţa întunecată cu cea luminoasă a lucrurilor.

„Cei ce adeverează mai de credinţă sînt decît cei ce tăgăduiesc", stă scris în pravila lui Vasile Lupu.

•

Omul rău face mult mai mult bine decît omul bun. Pentru că omul rău are nevoie de fapte. Omul bun este bun şi, aşteptînd să făptuiască firesc, uită de faptă. Căci fapta ascunde, adesea, iar el n-are nimic de ascuns.

•

Puterea de făptuire pe care o ai cînd nu ţi-a reuşit răul. Vezi, spui conştiinţei tale întunecate, sînt blestemat să fiu bun. Dar nu eşti bun — şi de aceea făptuieşti.

•

„Dacă e vorba să mă laud, mă voi lăuda numai cu slăbiciunile mele."

(Pavel, II-a Cor., 11,30).

*

De altfel nu știm ce e om bun și rău, inteligent și prost, cum nu știm ce e o femeie frumoasă. Numai inteligența, care e plină de răutate, dacă e liberă și nu slujește nimic, vrea să vadă clar. Numai ea categorisește și, firește, critică. Dar viața e dozaj. Ești din cînd în cînd inteligent, sau ești mai inteligent azi decît ieri ; iar o femeie frumoasă, pe care întîlnirea cu cineva nu o face mai frumoasă, e una din cele mai triste reușite ale biologiei.

*

Nu s-a gîndit nimeni să deschidă un institut de înfrumusețare prin cele sufletești. Fiindcă dinăuntru în afară vine frumusețea. Gîndiți-vă cît de urîte sînt adesea femeile, crispate cum stau sub nevoia de a fi frumoase. Dar dați-le seninătatea și stăpînirea, și vedeți cum li se destind fețele, cum elimină toxinele și cum recuceresc frumusețea, singura frumusețe care le e dată : de oameni vii.

Dacă am o colaboratoare la Școală poate fac o anexă pentru Institutul de înfrumusețare.

*

După o jumătate de oră de convorbire, orice femeie din societate scoate din geantă pudriera ca să se refacă. Recunosc esența feminității într-un gest ca acesta. Dar și tot ce e absurd în esența feminității. Căci femeia înțelege să se refacă așa cum a fost. Ea nu-și dă seama că a trecut un anumit timp, în care s-a întîmplat ceva ; că a intrat și ea într-un proces de devenire ; că pe fața ei trebuie să se citească urmele acestei deveniri. Ea nu admite să treacă peste chipul ei umbra unei idei care se va fi rostit, sau să se înscrie undeva cuta unui adevăr. Nu ; ea vrea să revină la chipul din fața oglinzii, la masca adoptată odată pentru totdeauna. Ce-i pasă că falsifică astfel o întreagă devenire ? Ea vrea să rămînă aceeași.

Într-o lume în care totul devine, ea crede că poate rămîne aceeași.

*

O mamă îmi spune un lucru turburător : Singura recunoștință pe care o cer copiilor mei, pentru tot ce-am făcut, este să facă același lucru și mai departe.

Mai departe... O adevărată etică a devenirii. Ccalaltă ctică ține lumea în loc. Dacă fratele fiului risipitor are copii, cu siguranță le cere recunoștință. E tipul omului care ține lumea în loc.

*

Gîndul acesta spus cuiva care așteaptă un copil : „Fiecare simte că se mărește familia lui."

Să fii rudă cu oamenii. Să ai atîta omenesc în tine încît să te recunoască toți oamenii.

*

Un tînăr căruia nu-i poți trece nici o incertitudine îți este o înfrîngere. Dacă există o medicină a sufletelor, sensul ei e răsturnat față de medicina obișnuită : e de a îmbolnăvi.

*

Iubesc la Greci faptul că merg pînă la capăt. Ceea ce a făcut posibilă filozofia greacă a fost excesul. Oamenii aceștia (din pietele orașului, nu din placida natură !)

n-aveau bun simț. Căci bunul simț i-ar fi împiedicat să spună că totul curge sau nimic nu se mișcă.

Libertatea de a fi absurd stă la originea filozofiei. Și poate că măsura, înțelepciunea, „mioriticul" — în sens nefilozofic — ne-au împiedicat pe noi românii să avem o filozofie mare.

*

Oamenii aceștia de pe la noi sînt înțelepți în materie de gîndire — unde trebuie ceva sminteală — și sînt smintiți în viață. Cumințenia lor, pe care o mai numesc și românească, asta e. Resemnare, seninătate, împăcare, în filozofie. Și dincolo ? Haos.

*

Cineva îmi citează, spre a triumfa, vorba cunoscută a lui Spinoza : superioritatea adevărului asupra erorii e că știe și despre sine și despre eroare, în timp ce eroarea nu știe decît despre sine. E drept, cînd cunoști ceva ca adevărat, știi și ce e falsul. Dar asta doar în materie de cunoaștere ; căci în materie de viață se întîmplă invers : adevărul e dogmatic și închis, în timp ce experiența erorii

închide în ea bogăția proprie și pe cea a adevărului. Un om care greșește știe care sînt cele două fețe ale vieții. Pe cînd fratele risipitorului nu cunoaște decît una.

Ce mai are nevoie de alta, dacă e cea bună ? Dar nu e cea bună, tocmai fiindcă se lipsește de alta ; fiindcă își **închipuie** că se poate lipsi de alta.

*

Preferința lui Johann Sebastian Bach pentru fiul său Friedemann, risipitorul.

*

Aprind după cină o pipă, la prietenii unde sînt invitat, și cum întîmplător e un tutun bun, o doamnă pe care atunci o cunoscusem îmi cere să vadă ce gust are. Ofer pipa ; doamna îi șterge puțin vîrful cu un șervețel de hîrtie și începe să fumeze. Totul se petrece simplu ; nimeni nu se miră, nimeni nu se scandalizează. Sîntem în 1943. Nu în 1903.

Și simt că se înalță deodată înaintea noastră, ca un val : istoria.

„Înțelegeți, doamnă ? îmi vine în gînd să-i spun. Au trebuit să treacă 40 de ani, să

se petrecă două războaie mondiale şi cîteva revoluţii, să abdice patru împăraţi şi nouă regi, să se scrie 202 noi tratate de etică şi să apară a 14-a ediţie a Enciclopediei britanice, pentru ca în seara asta dv. să cereţi, aproape cu indiferenţă, un lucru pe care vi-l dau cu simplitate, în nepăsarea generală. E istoria aceea pe care nu ştiu s-o scrie amicii noştri. Şi cutremuraţi-vă, doamnă ! aţi trezit-o din somn."

Dar nu-i spun asta. Mă tem că mi-ar da pipa înapoi — şi-i stă bine cu ea.

•

Rămas fără bani, scot dintr-un sertar acţiunile de la nu ştiu ce împrumut de Stat şi mă duc la o agenţie de bursă. „— Cotează ceva hîrtiile astea ? — Dacă veneaţi ieri cotau atît ; azi cotează atît." Sînt ispitit să întreb : şi mîine ?

Ce taină şi bursa aceasta făcută de om ! Desfid pe cineva să spună că înţelege cu adevărat de ce e vorba.

— Le vindeţi ? mă întrerupe celălalt.

— Firește.

Şi în timp ce-mi numără banii, îmi amintesc de corul din Sofocle : „Universul e plin

de minunății ; dar nimic nu e mai minunat ca omul..."

*

Poate să nu fie „adevărată" (Dumnezeu și profesorii știu asta), dar e grozav de sugestivă distincția lui Keyserling între o Frică originară și Foame originară. Peste tot le regăsești. Există o economie de frică și una de foame. Există indivizi și clase care stau sub semnul fricii, sau sub cel al foamei. Și chiar neamurile stau așa.

Iată de pildă fiul risipitor : foamea însăși. Fratele ? Firește, frica. Iată femeile, femeia pur și simplu, care e numai frică. Are o morală închisă : visează căsnicia, securitatea, paradisul atins, iar cînd are familie se ridică pînă la o morală, dar nu e decît cea a familiei („așa e bărbatul meu cinstit, căci dacă s-ar gîndi la ai săi..."). Iată primul născut, cu psihologia aceea de om conservator, timorat, prudent ; față de ceilalți, aventurierii. Sau, pe alt plan, rațiunea răsturnătoare din secolul al XVIII-lea — foame, față de rațiunea conservatoare de azi — frică. Instinctul și el ține de foame, inteligența de frică.

Și iată acum neamurile. Nu se luptă astăzi, nu s-au luptat întotdeauna popoarele fricii cu cele ale foamei ? Să mulțumești lui

Dumnezeu cînd neamul tău nu e printre cele dintîi.

*

În fond, toate lucrurile astea ar putea fi spuse — dar așa, concret, întîmplător — în Școală. Le-ar putea spune unul sau altul. Și pe urmă e tot ce nu ai de spus — care se rostește încă acolo.

*

Dat fiind că vorbesc destul de liber despre Școală, un prieten, om al legii, a venit să mă întrebe îngrijorat : „Dar are autorizație de funcționare școala d-tale ?" Am rămas pe gînduri. Nu știam că te poți împrieteni cu oamenii decît trecînd prin camera 7, scara II-a B, a Tribunalului. De n-aș uita vreun timbru.

*

Ce stupid : stai în cancelarie zece minute, îți compui o mască, intri în sala de curs, ții prelegerea și te întorci. Așa se prăpădesc adevărurile : cînd nu se mai rostesc la întîmplare.

*

Ce fac profesorii aceștia ? Vehiculează idei. Huxley descria odată civilizația prin

vaporul acela cu cartofi, care se încarcă într-o parte a globului, spre a fi descărcat într-alta. Așa e și cultura : iei de aci și descarci dincolo.

E foarte folositor, firește. Dar e ce este **civilizație** în cultură. Singura școală valabilă, singura școală creatoare de cultură, e aceea în care profesorul însuși trece examene.

*

Înțeleg concret — ceea ce nu e evident pentru psihologi și filozofi — că gîndirea precede cuvîntul. Copilul de un an vede un domn și zice : „tata". Noi oamenii mari îl corectăm : „nu e tata". Dar el nici nu vroia să spună că e tata ; ci că este ca tata : domn sau înalt, sau cu ochelari. Și ne întoarce spatele, pentru că sîntem oameni neserioși, care au descoperit cuvîntul ca să nu se mai înțeleagă între ei.

*

Tot ce este vrea să persiste. O limbă, de pildă, e ca și o ființă vie, care-și crează o adevărată oaste, ca să se apere sau să atace. Își creează literați feluriți, după cum își

crecează un păun culori felurite, spre a cuceri. Lumea vrea biruință duhovnicească ? Limba își crecază pe Ioana d'Arc (care nu vorbește **latinește** cu îngerii ei). Vrea poezie ? Iată pe Racine. Vrea politică ? Iată diplomați care vor face ca tot globul să vorbească franțuzește.

Și cît rezistă limba ? Cît poate inventa. În ziua în care lumea vrea cugete care să înțeleagă, adică filozofi, și ea nu-i dă decît cugete care refuză să înțeleagă, adică sceptici, limba cere armistițiu.

*

„Sîntem, înaintea lui Dumnezeu, o mireasmă a lui Hristos... de la viață spre viață."

Ce extraordinar scriitor apostolul Pavel. Încerc să mi-l închipui fără creștinism. Ar fi fost unul din „marii autori profani", pe care l-ar fi citat cu voluptate Montaigne, Voltaire și Anatole France.

*

Mă neliniștește o vorbă a lui Claudel din „Le soulier de satin" : Cine a folosit mai mult celor bolnavi de friguri : doctorul de-

votat, care a stat la căpătîiul lor, sau acel pierde-vară care a descoperit chinina ?

Ce primă de încurajare pentru fiul risipitor !

Voluptatea se uită și se reface. De aceea e din nou posibilă. De aceea n-ar mai trebui să fie niciodată posibilă. Dacă nu rezistă nici în memorie, ce preț are un lucru ?

*

Există un ceas, unul singur, în viața unei societăți, cînd, sub povara unei mari încercări și tristeți, nimeni nu se mai poate bucura de ceva. Atunci apare, senin, fratele fiului risipitor, să-și ia partea lui de viață.

*

Și Abel și Cain aduc jertfă. Dar spre jertfa lui Abel, Dumnezeu privește cu plăcere, iar spre jertfa lui Cain, nu.

De ce ? Îți vine să spui : „dar nu făcuse nimic, săracul". Și tocmai de aceea Cain ucide pe Abel : fiindcă jertfa acestuia era primită, iar a sa nu. Vroia Dumnezeu să-l pună la încercare, ca mai tîrziu pe Avraam ? Dar de ce n-a pus la încercare și pe Abel ?

„Mă îndur de cine mă îndur..."

Cînd Dumnezeu dă lui Moise sarcina cea mare față de neamul său (ce frumos spune Miron Costin al nostru despre Moise : „au avut pre singur Dumnezeu dascăl, rost către rost"), acesta se plînge că e greu de vorbă. Dumnezeu îi răspunde să ia în ajutor pe fratele său binegrăitor, Aaron.

Oamenii au nevoie și de un retor ! Moise transmite cuvîntul Domnului, face minuni, duce spre Canaan poporul ales. Și totuși lumea are nevoie și de un retor.

*

Ce luptă extraordinară între Moise și Faraon. Ce dialog ! Moise se duce la Faraon să-i transmită cererea Domnului de a pleca din Egipt cu neamul său. Faraonul îi prigonește și mai rău. Moise face minuni cu toiagul ; Faraonul cheamă pe vrăjitorii săi, care fac și ei minuni. Moise preface apa în sînge, aduce peste Egipt broaște, păduchi, lăcuste, sînge, piatră și foc ; turmele mor și chiar vrăjitorii fac bube. Dar Faraonul are inima împietrită. Dumnezeu i-a împietrit-o, ca să facă semnele lui, „ca să se înmulțească minunile lui". Și cînd nici întunericul ziua nu înduplecă pe Faraon, Dumnezeu trimite moarte peste primii năs-

cuți, ai dobitoacelor și oamenilor, dintre Egipteni. Atunci abia copiii lui Israel sînt lăsați să plece.

Cîte minuni, pentru ca poporul acela să plece pe calea fără întoarcere !

*

Popor ales ? Dumnezeu spune necontenit : **Dacă** veți păzi legămîntul meu, veți fi ai mei. Voi fi vrăjmașul vrăjmașilor tăi, **dacă** mă vei asculta.

„Căci ești un popor încăpățînat". (Exodul, 32, 3)

*

Consolarea conducătorilor de state : cît au cîrtit Evreii împotriva lui Moise. Cînd Egiptenii se iau după ei și îi ajung din urmă, Evreii se înspăimîntă : „Mai bine robi în Egipt decît să murim în pustie".

Sufletul de sclav al gloatelor.

*

Încrederea într-un om, de pildă într-un om care cîrmuiește, e un act de dragoste. Spiritele democratice vor acte de rațiune. Într-o dăruire (mă **încred** în cineva), într-un angajament față de comunitate, ei vor acte

de judecată și calcul. Preferă căsătoriei prin dragoste pe cea prin rațiune.

Sînt și eu convins că, în majoritatea lor, reușesc mai bine căsătoriile din calcul. Dar nu mă pot împiedica să pledez pentru cele din dragoste.

•

Nu poate fi împotriva democrației decît cel care crede în Dumnezeu. Căci numai așa poți să-ți explici de ce de la natură oamenii nu sînt egali (și prin urmare de ce nu pot redeveni egali, prin educație, eugenie sau celelalte). Dumnezeu, care a făcut pe îngeri atît de individualizați, încît să pară fiecare a alcătui o specă, nu putea face din noi numai specă.

•

Prietenul meu se supără că nu discut — ceea ce numește el „logic". Dar nu discut ca să dovedesc, ci pentru ca, eventual, să descopăr ceva. Oamenii aceștia, iarăși, vor rațiune exact acolo unde nu trebuie. Viața, ei și-o trăiesc la întîmplare : sînt robii prieteniilor de ocazie, ai profesiunii dictate de alții, ai vremurilor și întîmplărilor. Vorba lui So-

crate : „Știu cîte oi au, dar nu știu exact care le sînt prietenii". În întregul ei, viața lor n-are nici o desfășurare rațională și nu înseamnă nici o împlinire. Dar cînd fac o excursie sau joacă la ruletă, cîtă rațiune nu pun în joc ! În tot ce e mică aventură a vieții, ei strică miracolul și surpriza prin calcul. Cînd discută — și ce frumos lucru e discuția, dacă ești viu, dacă nu spui ce ai gîndit acasă, ci te lași dus de ispitele momentului, dacă riști — ei sînt „logici". Sînt perfect logici într-o discuție cu mine și cu d-ta, dar în dialogul cu Sensurile și Viața n-au nici măcar replică.

•

Cred că mi-am găsit o încadrare în societate : să fiu incomod. Nu e ușor, știu bine. Trebuie să sfîrșești prin a fi cineva, pentru ca să se împiedice lumea de tine. Dar cînd reușești, ce plăcut este.

Să nu lași lumea în pace. Prin simplul fapt că ești ceva, că știi ceva, că poți ceva, să incomodezi și să obligi. E toată funcția socială a criticului aci, fără platitudinile și solemnitățile criticii.

•

Sînt sigur că am să primesc la Școală următoarea telegramă : „Rog rețineți un loc cursul de vară precizați ce trebuie să prepar A. I. student filologie clasică Craiova". (Pe vremea aceea are să fie, după cererea întregii Olteni, Universitate la Craiova. N. R.)

Vom ține sfat, cei care ne vom întîmpla acolo, ca să răspundem. Pe urmă vom redacta o telegramă cam în felul următor : „Consiliul profesoral aprobat unanim cererea dvs. recomandă studierea atentă a tablei de logaritmi și a regulamentelor școlare în vigoare".

*

Caut să văd ce va trebui încercat la Școală : a gîndi — cum se spune — viu. Dar ce înseamnă a gîndi viu ?

Cred că două lucruri : 1) A proceda prin **întreguri**, nu prin părți ; întrucîtva organic, nu de la simplu la compus ; în nici un caz fals cartezian (fiindcă nici Descartes nu gîndea așa), geometric și sistematic. 2) A lăsa întregurile să reiasă din **elementul infinitezimal** ; a gîndi deci, pînă la un punct, intuitiv : văzînd — nu făcînd, construind.

Pentru ultimul punct, Aristotel — singura dată cînd mă atrage — are un exemplu sugestiv. Închipuiți-vă o oaste, spune el ; o oaste pusă pe fugă în neorînduială. La un moment dat (asta e tot : „la un moment dat"), un soldat se oprește. În jurul lui se opresc alți patru-cinci. Apoi, în jurul nucleului format de ei se strîng și alții, și iată dintr-odată oastea întreagă întorcînd fața către dușman și gata să primească din nou lupta.

Asta înseamnă „viu" : unul singur, elementul infinitezimal, poate să coaguleze restul. Un singur individ vertebrează totul. Nu urci matematic și gradat, de la simplu la compus, ci urci, fără compoziție, de la simplu la întreg. E paradoxul vieții, dar e paradoxul oricărei vieți.

Și mă gîndesc la o concluzie ciudată : un adevărat colectivism e mai individualist decît cel care își zice așa. Sau invers : un adevărat individualism ar trebui să fie colectivist. Căci numai acesta din urmă, cel care deține întregul, știe adevăratul preț al părții. În oastea lui Aristotel soldatul înseamnă ceva, poate ceva. Ce poate el dincolo ?

Încă unul din scandalurile vieții, în istorie și dincolo de istorie.

*

Turbură̆toare, vorba aceasta a lui Simmel : „viața ca totalitate de fiecare clipă". Așa o văd acum ; așa este. În fiecare ceas simți că ești un întreg. Ai goluri, firește, dar le cunoști, deci le-ai umplut într-un oarecare fel. Ești o ființă împlinită.

Dar citești o carte : cum puteai trăi pînă acum fără gîndurile ei ? Legi o prietenie nouă : cum te puteai crede întreg fără ea ? Abia acum simți golul adevărat, golul pe care ar fi trebuit să-l simți. Dar acum ești „întreg".

Totalitate de fiecare clipă. Trăim alături unii de alții, totalitate lîngă totalitate, într-o lume care nu totalizează, dar care se totalizează, parcă, în noi.

*

Am rămas față în față, încordați, cu ochii țintă unul la altul, trași parcă de firul acesta întins care ne lega privirile, el cîinele și eu omul. Simțeam că-i e frică de mine și nu mă putea împiedica să-mi fie frică de el. Nici unul nu se mișca, spre a nu rupe un anumit echilibru creat. Ceva obscur, ceva originar, ne lega într-o asemenea unitate,

încît simţeam că sîntem, el cîinele şi eu omul, feţele unui aceluiaşi act existenţial.

Berdeaev are dreptate : omul poate avea relaţii metafizice cu cîinele.

*

Singurătatea absolută ? O concep cîteodată aşa : în tren, pe un culoar ticsit, stînd pe geamantan. Eşti atunci departe nu numai de orice om, mai ales de cei care te împiedică să te mişti ; dar eşti departe şi de orice punct fix în spaţiu. Eşti undeva, între o staţie şi alta, rupt de ceva, în drum spre altceva, scos din timp, scos din rost, purtat de tren, purtînd după tine un alt tren, cu oameni, situaţii, mărfuri, idei, una peste alta, în vagoane pe care le laşi în staţii, le pierzi între staţii, le uiţi în spaţii, golind lumea, gonind peste lume, singur, mai singur, nicăieri de singur.

Eşti undeva între o staţie şi alta,
rupt de ceva,
în drum spre altceva,
scos din timp,
scos din rost,
purtat de tren,
purtînd după tine un alt tren,

cu oameni, situații, mărfuri, idei,
una peste alta,
în vagoane pe care le lași în stații,
le pierzi între stații,
le uiți în spații,
golind lumea,
gonind peste lume,
singur,
mai singur,
nicăieri de singur.

*

Îmi plac curbele căilor ferate. Sînt îndeajuns de plecate pentru ca un tren în viteză să nu cadă în afară, dar și îndeajuns de puțin plecate pentru ca un tren fără viteză să nu cadă înăuntru. Coexistența contrariilor.

Știu și inginerii ceva. Dar tot mai mult știe viața.

*

Academia e școala lui Platon. Liceul e al lui Aristotel. Perfect. Filozofie de tip înalt de o parte, filozofie de gimnaziu, de alta. Istoria e dreaptă.

*

Ne domină în chip absurd un anumit spirit juridic ; un superstiţios respect al contractului. Faci un fel de contract, îţi iei un adevărat angajament faţă de tine, cînd spui altuia : n-am să fac niciodată asta. Ce absurdă convingerea că „a te ţine de cuvînt" e totul. Descoperi alte sensuri, depăşeşti şi te depăşeşti — dar ai prins să spui că eşti ceva, şi rămîi ce eşti, ce ai fost.

E, în fond, superstiţia celuilalt. Ruşinea de celălalt — din tine.

*

Urmăresc cu interes, cînd se opresc două trenuri în staţie, cu ce aviditate se uită oamenii unii la alţii. E prea puţin să spui că vor să întîlnească o cunoştinţă. Nu, e un sentiment metafizic : vor să vadă pe **celălalt.** Fiecare se vede pe sine în celălalt. Şi rîde.

*

Am găsit încă un om de care mă pot despărţi. Căci un om plin, bogat, valabil, e unul căruia printr-un cuvînt îi poţi spune nespus de mult. Vă strîngeţi mîna, vă uitaţi unul

în ochii altuia și s-a întîmplat ceva. E un pact între voi ; „acum ne putem despărți". Căci orice v-ar despărți de acum înainte, sînteți doi oameni care s-au întîlnit.

Asta e esențialul : să te întîlnești cu celălalt. Finalul — care trebuie să însemne întotdeauna o reluare a tuturor temelor — devine acum posibil. Oamenii aceștia, lîngă care stai ceasuri întregi și care stau ceasuri întregi lîngă tine, spre a nu obține nimic nici unii nici alții, sînt așa de anoști încît nici măcar nu te poți despărți de ei.

Număr ceasurile bune după numărul despărțirilor posibile.

*

De altfel e și cea mai frumoasă declarație de dragoste : „Simt că te pot părăsi. Te iubesc atît de mult încît s-a împlinit ceva în mine — și acum te pot părăsi".

E inutil să întorci capul. S-ar putea să vezi nedumerire. Cînd pleci, e bine să crezi că ai socotelile încheiate.

*

Am trăit de cîteva ori în viață o sărbătoare miraculoasă : sărbătoarea de a face din

orice o sărbătoare. Începi cu sărbătoarea de a-ți regăsi lucrul ; pe urmă vine sărbătoarea de a ți-l întrerupe ; deschizi ziarul, și trăiești sărbătoarea de-a vedea că nu s-a întîmplat nimic rău ; te plimbi, și totul e sărbătoare ; iar cînd te întorci să iei masa, nu mai știi bine dacă e sărbătoarea mesei înseși, sau așteptarea aceea — atît de subtil descrisă în „Zauberberg" de Thomas Mann — de a fuma la capătul ei o țigară. Căci se îngrămădesc peste tine celelalte sărbători, te solicită toate, își dispută ființa și timpul tău toate, pînă ce, amețit de atîta fericire, invoci sărbătoarea cea de toate zilele — care nu le e dată celor din Paradis, — sărbătoarea de a nu avea niciuna.

*

Îmi amintesc de o zi, la doisprezece ani, în care ne-am adunat mai mulți copii în jurul unui văr mai mare, care pretindea că începuse să cunoască (ce absurdă expresie !) viața. N-am întîlnit niciodată mai tîrziu atîta încordare și sete de a ști. Totul era suspendat în inimile noastre — „cum este ?" — iar de pe buzele aceluia așteptam să se desprindă un adevăr vital.

Poate să fie trivial şi de prost gust ce spun acum. Dar e inutil să fim filistini şi moralişti. E un fapt, că nici un profesor nu mi-a trezit o sete de a şti, de o asemenea intensitate, — iar ea trebuie deşteptată în discipol. Trebuie să-i angajezi atît de adînc fiinţa încît să simtă, cu răsuflarea tăiată, că există un absolut de cunoaştere.

Şi aţi trecut degeaba prin viaţă, dacă n-aţi făcut o experienţă atît de adînc omenească încît celălalt să vă întrebe, înfrigurat : „cum este ?"

*

Ce nu ştiu pedagogii şi ştie bunul simţ românesc : „Nu da povaţă celui ce nu ţi-o cere, căci nu te ascultă".

Însetează-l întîi. Pune-l în situaţia de a ţi-o cere. Şi pe urmă spune-i — dacă ai de spus ceva.

*

E absurd să spui că există preocupări dezinteresate. Nu cunosc nimic mai pasional, iar uneori mai meschin, decît aşa zisele preocupări dezinteresate. Totul e interesat, pe o dimensiune sau alta, la început. Purita-

tea se obține abia mai tîrziu, dacă se obține vreodată.

*

Nevinovăția e o chestiune de vocabular. Trebuie să eviți a numi răul. Omul bun nu vede răul pentru că refuză să-i învețe numele, să-l individualizeze, să-l știe. Există răul și în el ; dar intră, nu știu cum, în altă compoziție.

*

Ce înseamnă : pur ? A toate cuprinzător. Absolut pur ar fi, dacă vreți, cuprinzător al tuturor impurităților. Sporind numărul lor, ele se virtualizează pur și simplu.

De ce o preocupare e mai pură decît alta, o bucurie (cărturărească, de pildă) mai dezinteresată și pură decît alta ? Pentru că închide în ea mai multe promisiuni. Dar analiza redescoperă lesne impuritățile, care nu se anulează decît pentru că se îndesesc. În bucuria de a descoperi ceva adînc, un adevăr revelator, e și promisiunea aprobării viitoare, și a succesului, și — cît se poate de concret — a fericirii lumești de mîine. E promisiunea puterii. Pe care poți să n-o

exerciţi, s-o laşi „în putere", virtuală ; dar care, singură cu bogăţia ei, e materia bucurici tale pure.

E Paradisul în concretul lui, unde te bucuri să regăseşti toate fericirile. Paradisul înţeles de aci. Aş spune că Paradisul pe care-l scontează bunul creştin, dacă e viu, e cel în care se vor putea mînca toate fructele, începînd cu cele oprite. Dar s-ar **putea**, numai.

*

Puritatea românească :

Cînd moare omul, spune o legendă populară, „de a fost trupul fără păcat, sufletul îl sărută de sus pînă jos şi zice : trupule, floare, cum m-ai purtat tu pe mine şi m-ai păzit !"

Un freudian de azi ar analiza afirmaţia cu sărutul de sus pînă jos. Dar, să lăsăm pentru o dată lucrul în puritatea lui. Doar e legendă, şi încă frumoasă.

*

Constantin cel Mare înfrînge pe Licinius. „L'impureté fait place à l'impureté", exclamă simpaticul Montherlant.

E adevărat, creştinismul aducea şi el o impuritate. Dar una mai **completă**. Asta uită ei.

*

E curioasă izgonirea din rai. Izgoniţii ştiau acum mai mult, de vreme ce mîncaseră din pomul cunoştinţei, pomul cunoştinţei binelui şi răului. Dumnezeu îi blesteamă şi zice : „Iată că omul a ajuns ca noi, cunoscînd binele şi răul, să-l împiedecăm să ia şi din pomul vieţii".

Eşti îspitit atunci să spui că omul căzut e mai aproape de Dumnezeu ; căci a mîncat din pomul cunoştinţei binelui şi răului, şi nu-i mai rămîne acum decît să mănînce şi din celălalt pom, al vieţii. Dar puţin lucru trebuie să fie **cunoaşterea**, de vreme ce, rămaşi cu ea, sîntem totuşi aşa de departe de Dumnezeu !

*

Ce nu înţelege omul moral e că morala lui e o cale. Dacă a început să fie bun, trebuie să fie **mai** bun. Iar creştinismul sfîrşeşte prin a fi o persecuţie tocmai a celor buni.

(Noi, aci, avem vocaţia lucrului. Căci la Tracii noştri, istoriseşte Pârvan, avea loc, o dată la patru ani, sacrificiul aruncării în lănci, către zeu, a celor buni).

Ai un munte de virtuţi ? Foarte bine ; să mai ai încă una. Nu poţi ? Atunci nu-ţi rămîne nimic. Eşti la fel de jos ca acela care n-a avut de la început nimic : ca fiul.

Să renunţ atunci la bruma de morală pe care o am ? — Încearcă, dacă-ţi dă mîna !

*

La mînăstirea Humorului, sînt undeva, pe peretele dinspre sud, şase sau opt scene cu fiul risipitor şi fratele lui. Nu sînt sigur dacă în prima scenă, unde sînt trei chipuri în jurul mesei şi unde fiul îşi ia partea lui de avere, e şi fratele. Dar cu siguranţă el e în ultima scenă. Fiul s-a întors, acasă s-a încins o horă, iar tatăl merge la uşă, să cheme, să tragă înăuntru pe frate. Mişcarea acestuia de refuz (e puţin dat pe spate) închide tot universul de fapte pe care le-a săvîrşit şi le săvîrşeşte fratele fiului rătăcitor : etica lui „nu", lectura din clasicii care „purifică", orgoliul, împietrirea.

Păcat doar că scena se şterge tot mai mult la mînăstirea Humorului, sub bătaia vîntu-

lui şi a ploilor. Dar fratele rămîne. El nu se va şterge, — de aci sau de pe alte ziduri.

*

Îmi place un proverb istro-român : „ Banii fac mulţumire, mulţumirea face bucurie, bucuria aduce sărăcie şi sărăcia face minte" Toate sînt în toate.

*

„În inima smeritului şade dracul grecește." Fratele cunoaşte proverbul acesta ?

*

Văd atît de concret pe fratele acesta moral, încît îl aud judecînd asupra lumii de azi, luînd atitudine, ţinînd prelegeri, participînd şi mai ales refuzînd. Pentru că e un om curios — ca orice fiinţă stătătoare — va veni să vadă ce facem la Şcoală. Cineva din noi îi va spune în faţă : „Eşti fratele fiului risipitor." El nu aude bine, căci toţi orgolioşii sînt niţel surzi, şi va spune : „Scuzaţi-mă, sînt profesorul..." Şi va aştepta să-l întrebăm ce materie profesează. Dar nu-l va întreba nimeni.

*

„L'homme du doute méthodique n'a jamais douté", spune cineva despre Descartes. Nu știu dacă e așa. Dar dacă este, ce tristă recomandație pentru profesioniștii unui adevăr.

*

Mă gîndesc la A. V. De ce are ecouri de mediocritate uneori ? Poate pentru că a comunicat prea mult cu oamenii mediocri. I s-au pus întrebări mediocre și a trebuit să le răspundă.

Calitatea se păstrează numai prin întrebări de calitate, sau măcar de sinceritate. Ceea ce macină spiritul sînt întrebările grosolane. Nimeni nu rezistă : cade în profesorat.

*

„Îți place muzica ?" întreb pe omul tînăr, venit la Școală. Ca orice tînăr, el ezită să răspundă direct. Începe să explice că, desigur, i-ar plăcea mult, dar ar vroi mai întîi să cunoască bine, ca să zică așa, „tehnica".

muzicală, spre a putea înțelege lucrul în esențialitatea lui intimă și în...

Cine l-a mai învățat și asta ? Un om care a făcut cum trebuie un scaun știe poate totul despre felul cum a făcut Dumnezeu lumea sau Bach o „Pătimire". Cei timorați cred că e nevoie să cunoști fiecare tehnică în parte ca să înțelegi lucrul respectiv. Dar nu tehnicile interesează, ci tehnica. Și e mai greu să știi **un** lucru bine decît tot restul. (Cine știe tehnic un lucru, știe de ce e prost făcut ; dar dacă e bine făcut, o știe și netehnicianul.)

De aceea se poate petrece viața noastră așa, în spații restrînse dar esențiale, pentru că își răspund unul altuia. Iar cînd nu sînt esențiale (viața de funcționar, de filolog, sau viața de lucrător de uzină), atunci poți merge oricît în suprafață : nu mai regăsești esențele, — lumile acelea cu porți spre alte lumi.

*

Cineva mă ceartă că-mi pierd așa de mult timp cu Școala. Dar tot efortul nostru e de a face ca în cadrul unei vieți să „țină" cît mai multe lucruri : viața de familie și cea

de singurătate, ai tăi și ceilalți, cumințenia și nebunia. Cine integrează mai mult, cine realizează un echilibru mai neașteptat — cîștigă. (Poate tot atît cît cîștigă înălțînd un joc de cărți ; dar cîștigă.)

*

Fosta mea profesoară de pian îmi spune că acum, după douăzeci și ceva de ani, copiii au mai multă sensibilitate muzicală decît atunci. Am impresia că s-a întîmplat ceva hotărîtor în favoarea filozofiei românești.

*

Sentimentul muzical al lucrului filozofic...

*

E dureros că românul n-a înțeles mai mult singurătatea. A avut parte de cea cosmică, păstorească, dar nu de singurătatea **comunitară**, rodnică, în care, despărțit de oameni, îi regăsești cu adevărat. Toate proverbele noastre despre singurătate (cel puțin cele din Zanne) îi sînt defavorabile. „Numai

nebunul petrece singur, că nimeni de el nu se apropie." Nu cumva de aceea ne lipseşte simţul metafizic ?

*

Mergeam pe bulevardul Cotroceni, iar zidul nesfîrşit, ca de fabrică, din stînga, şi casele moderne din dreapta îmi apăreau sub lună ca fiind de oriunde. Mă puteam afla la Berlin, la Moscova sau la Capetown. Şi m-a cuprins deodată spaima că nu sînt **nicăieri.**

*

Neantul e mai raţional decît fiinţa. E omogen, reversibil, indiferent. Exact ce vrea raţiunea.

*

Suflet slav fără dimensiunea infinităţii, adică fără esenţialul sufletului slav, aceasta părem cîteodată să avem. Facem de pildă confesiuni pe care nimeni nu ni le cere. Te trezeşti mărturisind lucruri atît de crude, încît celălalt face semne, aprobă, doar ai să încheie ; dar tu, necruţător, continui. Vrei să spui **totul.** Exact ca în scenele mari ale lui Dostoevski.

*

Cultura noastră începe cu Dimitrie Cantemir. Cea rusă cu fiul acestuia, Antioh Cantemir. Dar Rușii au secolul acela întunecos, secolul al XIX-lea, de unde se trag toate rădăcinile.

*

Toți te învață, mai ales cînd ești tînăr, cum să reușești. Dar o virtute mult mai mare și în orice caz mult mai utilă decît tehnica de a reuși e aceea de a ști ce să faci cu nereușitele. Nu numai că e greu să reușești întotdeauna, dar e și infecund. Devii „premiant". Și, slavă Domnului, fratele fiului risipitor a luat cîteva premii.

De vreme ce ne sînt date și înfrîngerile, există (fără căutăre specială a lor, firește) o voluptate a înfrîngerilor, care trebuie cultivată la oamenii tineri. Și pe aceasta o are fiul risipitor. Dar firește că și pe ea o „risipește".

*

Cineva se plînge că e ofensat. Nu poate suporta ofensa. Semn rău pentru el. Ar tre-

bui să nu poată suporta lauda. Cînd mă laudă cineva, mă cuprinde panica : dacă ar afla tot ce nu ştiu, tot ce nu sînt ? Cînd mă condamnă, mă simt liniştit : sînt totuşi mai bun decît atît.

*

Urmăresc de cîtăva vreme pe premianţii vieţii publice româneşti. N-ar fi lipsit de interes să alcătuim o listă, de la 1848 încoace : cine n-a fost premiant ? Poate că dintr-o prejudecată de catalog s-a impus ţării acesteia, cel puţin în trecut : rigiditate, hipertrofia eului şi ceva ipocrizie.

*

Toată problema României nu e numai să fie, să fie în eternitate, ci şi să devină. Dar cum poţi preface fiinţa în devenire ? Începînd de cînd ?

Şi mă gîndesc la o Românie care ar suporta pe un Nietzsche spunîndu-i : „Românii nu sînt nimic ; ei devin ceva."

*

Somnul în istoria românească. Densuşianu arată undeva că în secolul al IX-lea nu

se întîlneşte decît un cuvînt care poate fi românesc „Cîmpulung". În secolul al XI-lea cuvîntul „cocora". În secolul al XII-lea doar cuvîntul de „crez" sau „creţ". Cîte un cuvînt pe secol ! O, Doamne ce încet ne mişcăm.

(Uneori e frumos totuşi : Ieremia Vodă nu iese din biserică pînă la sfîrşitul liturghiei, deşi i se vesteşte apropierea duşmanului de Suceava. — Să aibă şi el dreptate ?)

*

„De mult ce ne vom lăuda, de mult ce vom huli celelalte neamuri, Românii vor socoti că sînt buni şi mari din născare şi se vor cufunda iarăşi în somnul lor cel adînc". (Russo).

*

Nu văd de ce să ne sfiim s-o spunem : ce puţin interesant e uneori gînditorul politic Eminescu. Cîteva idei, cîteva impulsiuni, cîteva fapte aproximative (afirmaţia că natalitatea poporului român e în scădere, că neamul piere) dau prea des măsura scrisului său politic. Să fie gazetăria lipsită de perspective ?

*

Cînd îi aud vorbind despre România eternă, așa fără nici o determinare, fără ancorare în istorie, îmi aduc aminte de „Franța eternă" din 1939. Și slavă Domnului, dacă avea o țară dreptul la eternitate era Franța.

Dar ce înseamnă etern ? Trebuie să fii ceva, să **crezi** în ceva. Chiar un creștin e ceva anumit : catolic, ortodox, copt. Cine spune : cred în România de totdeauna, vorbește la fel cu cel care ar spune — și există cîțiva — „sînt creștin pur și simplu." Ortodox ? Nu, creștin în genere. Protestant, atunci ? Nici asta, creștin.

N-ar fi de mirare să adauge : e o perspectivă **filozofică** a creștinismului. Ofensînd filozofia — știința „generalităților", nu ? — și ofensînd creștinismul.

*

Un profesor mă cheamă la el. Vorbisem despre unele rupturi înăuntrul vieții spirituale românești. Despre imposibilitatea de a prelungi **țărănescul** nostru, care e incapabil să dea o filozofie, și nu numai o filozofie.

Profesorul vrea să-mi spună că, totuși, continuitatea e necesară. Mă primește în

grădină și mă plimbă prin ea, înainte de a intra să luăm ceaiul. Îmi arată aleile. Sînt străjuite de pomi mari, de 60 sau 80 de ani, puși de bunicii lui, într-o grădină care era îngrijită de trei generații. Continuitate.

E destul de discret ca să nu apese mai mult pe pedală. Dar simt „lecția". Simt că e pregătită, vroită, făcută. Și-mi spun : de n-aș face vreodată așa, undeva, la Școală.

*

Asist la un seminar al lui Heidegger. Curios, nici el nu poate scăpa de ticurile profesoratului. Vrea răspunsuri corecte : nu să gîndească elevul, deci să aproximeze ; ci să **știe.** Esența profesorului e de a împiedica gîndirea să fie căutare, spre a fi exactitate.

Să nu se poată fără asta ?

*

Înainte exista sofistica. Învățau oamenii cum să gîndești despre orice și ce să răspunzi oricui. Pe urmă, veacuri întregi, s-a învățat retorică. Învățau copiii cum să vorbești, care sînt părțile unui discurs, și cum să spui ceva, chiar cînd nu ai nimic de spus. Azi nu se mai învață sofistica și retorica.

Dar ceva trebuie să le fi luat locul. Omenirea nu renunță așa de ușor la dreptul ei de a schimba învățătura vie în învățătură moartă. Ce le-a înlocuit ? Am crezut multă vreme că e dreptul. Nu, e pedagogia.

*

Pedagogia vrea să tehnicizeze, să reducă la formă și tipare ceva viu, așa cum făcea sofistica pentru gînd sau retorica pentru cuvînt. Orice om viu știe să învețe pe celălalt, după cum orice om bun e dicendi peritus și orice pur gîndește drept. Dar nu, oamenii vor o știință pentru așa ceva. Nu s-au întrebat, se vede, de ce sînt științe întregi care nu se mai predau astăzi.

Mă mir că Aristotel n-a fost și pedagog !

*

(Aristotel, care a înțeles așa cum a înțeles Ideile lui Platon și a văzut doar fizicieni în presocratici).

*

Văd dintr-odată, citind Iphigénie, de ce nu-mi place Racine : e totuși moralist, e

totuși umanist în sensul prost al cuvîntului — pedagog. Oamenii aceştia ţin neapărat să facă din totul — şi aşa, direct, în chip indiscret — o lecţie. Dacă n-ar fi limpede încă de la început la Racine, ai putea-o vedea din Prefeţe.

Prefeţele lui Racine... Cîtă nepoezie în ele ! Un avocat pledant, de cele mai multe ori ; un critic dezarticulator de frumuseţi. Ifigenia nu **trebuie** sacrificată. „Quelle apparence que j'eusse souillée la scène par le meurtre horrible d'une personne aussi vertueuse et aussi aimable qu'il fallait (!) représenter Iphigénie."

Şi totuşi, logica estetică cere ca Ifigenia să moară. Desfid pe cineva, care simte tot ce e destin aici, să fie esteticeşte mulţumit cu o soluţie care salvează, în chip miraculos, pe Ifigenia. Dar logica de **moralist**, de pedagog, cere altfel. Ifigenia e virtuoasă — deci trebuie să scape cu viaţă. Altfel ce-ar zice spectatorul ? Nu s-ar scandaliza ? Şi atunci „j'ai été très heureux de trouver dans les anciens cette autre Iphigénie", cam vag menţionată, e adevărat, dar îndeajuns pentru umanistul Racine spre a o face, după ce o ponegrise niţel, să ia la timp locul celeilalte, bunei, virtuoasei Ifigenii, căreia îi trebuie neapărat, pentru desăvîrşirea exemplarităţii ei pedagogice, fericirea de a se mărita cu Achille.

*

Citesc paginile lui V. despre singurul om mare pe care l-am cunoscut noi aci. (Vor apărea abia după 50 ani, spune el. Ce rară voluptate să poți citi cu 50 ani înainte o carte esențială despre un om, despre om).

Văd încă o dată limpede că un om mare nu poate fi **imitat.** Tot umanismul asta visează : să ofere prototipuri care să fie, într-un fel sau altul, imitate. Dar e suprema absurditate a pedagogiei. Căci nici măcar într-o viață de sfînt nu e nimic „exemplar", nu e nimic de imitat. Dacă nu se realizează pe cont propriu, orice viață e o nereușită ; o amînare.

*

Un gînditor german observa cum totul e pe bază de satisfacție, în lumea care alunecă spre stînga, chiar și cultura. Iar triumful culturii pe bază de satisfacție ar fi Parisul modei, Parisul pur și simplu.

E adevărat, orice carte bună franceză e o plăcere. Orice carte bună germană e un efort. Gînditorul meu numește cultura sa : eroică. Nu-mi place oriunde termenul acesta.

Dar simt că simplă satisfacție nu poate fi cultura. E cel mult **plăcere** ; ceea ce e altceva.

*

Omul tînăr vine la Școală și spune : Nu pot citi pînă la capăt Critica Rațiunii Pure. Am început-o de mai multe ori, cu comentarii, interpretări și exegeze — dar nu pot s-o citesc.

De ce s-o facă ? N-are decît să arunce pe Kant. Ce să citească ? Ce-i place.

Nu citi ce nu-ți place. Filozofia e liberă de obligații. Frumusețea ei e că se poate începe de oriunde. Nu e o știință și n-are nici măcar o definiție. Îți place Descartes ? Începe cu Descartes. Te pasionează problema devenirii ? Începe cu ea. Dar să știi că **începi.** Ce e filozofia, asta ai s-o înveți pe drum. Căci pleci acum, pleci spre o lume pe care o poți găsi de oriunde ai pleca. Nu există cale regală pentru matematici, spune Euclid unui rege ; dar **tocmai** că există, și pentru matematici și pentru știință : e calea regală a rațiunii, calea logicității. Nu se poate învăța matematica decît într-un fel, iar asta

înseamnă cale regală. Dar filozofia n-are așa ceva. Ea se poate învăța de oriunde, căci n-are calea regală a rațiunii, ci căile neștiute ale inimii.

De aceea nu veni aci fără dragoste. Cartea nu e un pensum, iar fără dragoste nu face nimeni cultură, și în orice caz filozofie. Evident, sînt atîția erudiți vrednici, frați ai fiului risipitor, care fac cultură fără dragoste. Dar vehiculează noțiuni, mai de grabă decît fac cultură.

De aceea nu citi pe Kant. Știu totuși că pînă la urmă trebuie citit Kant. Și chiar : că trebuie citit de mai multe ori. Dar astăzi nu-l citi. Fă ce-ți place. Iar dacă-ți place filozofia, vei găsi cîndva pe Kant. Nu-l vei găsi ? Nu ți-a plăcut filozofia.

„Le coeur a ses raisons que la raison ne connaît pas." E simplu : Nu citi pe Kant, dar iubește filozofia. Iar dacă iubești filozofia, vei citi pe Kant.

*

N-am putut citi niciodată, pînă la capăt, Divina Comedie. E o atît de monstruoasă ordine, acolo.

Omul meu tînăr e revoltat că literatura ocupă atît de mult loc în cultura noastră, în timp ce știința și alte preocupări serioase sînt absente. E permis să ignorezi pe Kékulé, dar e o rușine să nu fi citit pe Rimbaud.

Și totuși... Întîi de toate, dacă-l interesează filozofia trebuie să-l intereseze omul. Știința vorbește despre lucruri și în cel mai bun caz despre idei. Dar nici măcar ideile nu sînt materialul filozofiei, ci spiritul, spiritul viu care emite idei.

Dar mai e ceva : există un întreg material care e numai al literaturii. Ce-am ști despre înmormîntarea reginei Victoria fără Forsyte Saga de Galsworthy ? Sau despre societatea petersburgheză de la începutul veacului al XIX-lea fără „Război și pace" ? Ni le-ar descrie istoricul ? Să nu glumim.

Recunosc că literatura e o mare pierdere de timp. Dar e dintre marile pierderi de timp care pot fi și un cîștig. Pe cînd celelalte...

Abia acum înțeleg expresia : „frumusețile tăinuite ale Bibliei". Sînt în Biblie cărți întregi — Leviticul, Numeri, chiar părți din Exod — unde nu e decît „material". Pagini de-a rîndul se vorbește despre cum și din ce trebuie făcut cortul întîlnirii, sau în ce va consta jertfa. Detalii de ritual, material mort, — îți spui. Și totuși materialul acesta capătă ritm, se organizează. O aceeași descriere, cu aceleași detalii, revine, prefăcîndu-se parcă într-o incantație.

Cînd a isprăvit Moise de așezat cortul, căpeteniile încep să-și aducă darurile pentru altar. În prima zi vine fiul lui Aminadob :

„El a adus : o farfurie de argint în greutate de o sută treizeci de sicli, un lighean de argint de șaptezeci de sicli, după siclul sfîntului locaș, amîndouă pline cu floare de făină..."

A doua zi vine Netaneel :

„El a adus : o farfurie de argint în greutate de o sută treizeci de sicli, un lighean de argint de șaptezeci de sicli, după siclul sfîntului locaș, amîndouă pline cu floare de făină..."

O dată, de două ori, de douăsprezece ori. E exasperant !... Şi deodată simţi ce frumos este.

*

Există în cultura modernă un ethos al sterilităţii, spune Ernst Junger : higienă, cult al soarelui, sport.

Înţelegi puţin de ce sînt Germanii contra Englezilor.

*

Ne lăudăm că ne îngrijim corpul prin medicină, sport şi higienă, dar pierdem atîtea înţelesuri dintr-un adevărat cult al corpului. Am pierdut de pildă această mare voluptate **fizică** a călătorului : spălatul picioarelor. Trebuie să citeşti Biblia, sau pagini din cîte un Claudel, de azi, ca să simţi tot ce însemna spălatul picioarelor.

Noi am descoperit — şi încă, fiindcă mai ştiau şi anticii cîte ceva în această privinţă — baia. Am descoperit bucuria trupului întreg. Dar dacă trupul, prin el însuşi, nu e un adevărat întreg ? Dacă pentru-drumeţul biblic odihna picioarelor e mai mult decît

a restului ? Căci toată oboseala trupului se scurge, acum, prin picioare, iar nimic nu înlocuieşte gestul fetei aceleia (din Claudel ?) care spală picioarele părintelui ei.

*

Pe cămaşa mea albă a rămas, în dreptul coastelor, o pată de rugină. Au spălat-o prost. Nu e nimic. Dar privirea prietenului meu coboară, în timp ce stăm de vorbă, asupra petei, şi mă simt dintr-o dată prost. „Sînt urme de sînge", fabulez eu dintr-un reflex de apărare. „Mi-a trecut o lance prin dreptul coastelor".

Dar de ce spun lance ? Totul e glumă, firește. Dar de ce într-o glumă folosesc un anumit cuvînt şi nu un altul ? Sînt atîtea veacuri de cînd lumea nu se mai bate cu lancea, şi totuşi ea rămîne, într-un sens, o armă actuală. De ce ?

Fiindcă e tipul armei : arma care prelungeşte mîna, care prelungeşte pe om. Un tanc, un aeroplan nu mai prelungesc pe om. Omul e în ele. Le poate folosi, dar ele nu sînt la puterea doi, trei..., ci altceva ; altceva ca mecanism de luptă şi altceva ca efect.

De aceea, nu știu cum, dar cred că nu se va vorbi în istorie de armele noastre de azi. Ostașul rămîne în eternitate cu lance, cu sabie și cu arc.

*

Dacă aș vrea să arăt ceva la Școală, e în primul rînd că totul începe în cultură. Că ea nu e anemiere, devitalizare. N-am să iert niciodată, în numele culturii, pe cei care trimit pe omul tînăr **„înapoi,** la carte", cu convingerea că-l dezinstinctualizează. Personal însă aș prefera ca o bună parte din tineret să rămînă la sport și la alte derivate de acest soi. Căci dacă vin în cultură oameni prea sănătoși, prea direcți și fără acel minim insesizabil pe care nici un pedagog nu l-a putut defini vreodată, numit „calitate", atunci totul e posibil în cultură.

Ca orice lume valabilă, cultura rămîne închisă. Găsești și bucurie, și melancolie, și plinătate, și repaus. Găsești și înfometare și hrană. Numai că-le găsești, nu știu cum, dintr-a doua oară. Prefer să las gustul pentru imediat la cele ale vieții imediate.

*

Un artist începe din clipa cînd știe să dea dreptate tuturor eroilor săi. Căci nu redai viața decît cînd pui totul în echilibru, cînd dai tuturor dreptate. Așa sînt eroii lui Eschil : fiecare cu dreptatea lui. Eteocle are dreptate să apere cetatea Tebei împotriva fratelui său, Polynice, care o asediază cu oaste străină. Dar Polynice are dreptate s-o asedieze, căci Eteocle l-a lipsit de partea lui de domnie.

Și ce e splendid e că și corul se împarte pînă la urmă, în „Cei șapte contra Tebei" : jumătate urmează pe Polynice, mort pentru dreptate ; jumătate urmează pe Eteocle, mort pentru dreptate.

*

Regăsesc gîndul acesta, mai frumos, mai viu, mai complex, în Orestia. Fiecare are dreptate să se răzbune. Răzbunările se cheamă una pe alta, se împletesc, se ramifică și se înlănțuie una de alta. Răzbunare peste răzbunare și răzbunare lîngă răzbunare. Eghist are dreptate să dorească moartea lui Agamemnon, căci acesta e din neamul Atrizilor, care au chinuit pe tatăl său,

Thyeste. Dar ucigașul nu e el, Eghist, ci propria soție a lui Agamemnon, Clytemnestra, care are dreptate să-și lovească soțul, pentru că sacrificase pe fiica lor, Ifigenia. Iar cînd Oreste, fiul lor, va lovi în Clytemnestra și în Eghist, amantul ei, nu mai știi bine dacă răzbună moartea tatălui său, necinstirea de către mamă a căminului părintesc, ori pierderea propriului său sceptru. Nu mai știi decît că totul strigă după răzbunare, prin vocea, prin gestul, prin ființa sorei lui Oreste, monstrul acesta de pietate, dragoste și ură : Electra.

Dar răzbunările se încheie aci ? Nu, căci și umbra Clytemnestrei va cere răzbunare. Iar Furiile, Eumenidele, aținate de ea, urmăresc pe Oreste în numele dreptății, căci și-a ucis mama. „Ne place să fim drepte", spun și Furiile.

Iar lanțul nu se încheie decît în fața înțeleptei Minerve, care stă să judece între Furii și Oreste. „Pricina e grea" spune Minerva. Și de aceea va institui un tribunal de Atenieni. Rezultatul ? Cu toată mărturia lui Apollo pentru Oreste, cu tot votul Minervei pentru el, numărul voturilor e egal.

Totul e în echilibru. Toată lumea are dreptate. O, ce **adevărat** este !

Toţi avem dreptate. Să fim sceptici ? Dar dimpotrivă, abiá acum, cînd inteligenţa şi-a încheiat opera, abia acum te poţi instinctualiza cu adevărat. Căci e jumătatea ta de adevăr. Şi e în natura adevărului instinctul de a dori să fie întreg.

*

Mă sperie o vorbă din Luca : „Vai de voi cărturari şi farisei făţarnici. Pentru că voi sînteţi ca mormintele, care nu se văd şi peste care oamenii umblă fără să ştie".

Căci mă gîndesc că tocmai asta vor cărturarii şi fariseii : să existe **ei.** Şi cînd sînt în morminte, să fie mormintele **lor.** Ce durere mai mare decît să fie mormintele neştiute despre care vorbeşte Luca ? Călcăm poate, la tot pasul, peste mormîntul neştiut al fratelui fiului risipitor.

*

Nu trebuie numai vrednicie, ci şi învrednicire. Asta nu ştie fratele fiului risipitor, care se vredniceşte toată ziua. El şi cîţiva asceţi.

*

Ce interesant e să trăiești eticul și ce anost să-l teoretizezi !

Am oprit ieri seară un taxi. Mi-am dat seama de la început, deși îl oprisem, că nu e taxi, ci mașină militară. M-am suit totuși, pentru că celălalt admitea, mă îndemna chiar. Dacă aș fi coborît la primul colț, să-i fi dat 200 de lei și să-i spun : „Camarade, înșelăm Statul și unul și altul ?"

Ce frumos e să trăiești eticul ! Să nu știe nimeni ce ai făcut ; și nici măcar generalitatea a ceea ce ai făcut : teoria.

*

Mă gîndesc la scena de ieri cu taxi-ul. Poate n-ar fi trebuit să spun nimic, să dau nimic. Așa, prea are aerul că dau o „lecție". Să faci binele pur și simplu. Să fii binele, în granițele ființei tale. Ce plăcut, ce voluptuos aproape !

Mă îngrijorează totuși termenul de „voluptuos". Dacă, trăind așa eticul, regăsesc tot ce-am respins : plăcere, un anumit egoism, orbire, orgoliu, mai ales orgoliu ? Atunci să recunosc încă o dată că răul susține bi-

nele ? Că impuritatea face posibilă puritatea ?

Mi se pare acum că nu se poate decît vorbi despre bine. Şi ce anost este.

(A gîndi : descompunere, cîteodată).

*

Într-un mare oraş străin, eşti cuprins de un obscur sentiment de neliniște, pînă ce întîlnești întîmplător tramvaiul No.1. Atunci te calmezi : eşti la începutul lucrurilor.

*

Ce frumos lucru să-ţi plăteşti o datorie ! E o intrare în ordine. Celălalt protestează — nu era nevoie să te grăbeşti, n-avea nici o importanţă... Dar lucrurile **trebuie** să reintre în ordine. N-am înţeles niciodată osteneala filologilor de a găsi alt sens ultimei dorinţe a lui Socrate, de a se restitui vecinului cocoşul.

*

Să pui ordine în lucruri. Să desparţi nepotrivitul de nepotrivit şi să pui potrivitul lîngă potrivit. Să faci sinteze, apropiind oa-

meni între ei, căsătorindu-i între ei și cu lucrurile — ce adînc filozofic exercițiu !

Am observat că oamenii au dispreț pentru întreprinderi care, în fond, nu sînt decît moduri degradate ale unor exerciții nobile. De pildă, lumea disprețuiește pe cei care fac căsătorii. Dar e, pe registrul mahalalei, ceva profund valabil, aci. Lumea nu poate fi lăsată cum este. E din cioburi, e spartă. Cînd știi că un om anumit s-ar potrivi unui loc anumit, cînd știi că o idee vie poate intra în compunere cu altă idee vie, nu mai poți fi liniștit pînă nu creezi noua formă de echilibru.

E, de altfel, cel mai pur sentiment pe care-l am. Poate singurul pur cu adevărat, în sensul lor : **eu** nu figurează nicăieri.

*

Nu e limpede ce obții dacă renunți la tot soiul de ambiții și rămîi cu un nemăsurat orgoliu. E un cîștig ? E un triumf moral ? Da, e cel al fratelui, al bietului frate.

*

Ce înțelept ! exclamă ceilalți, văzîndu-i că știe să accepte o înfrîngere, că știe să

înfrunte cu seninătate eşecul. E aproape un stoic ; a atins nepăsarea, indiferenţa, ataraxia.

Dar cei mai mulţi nu ştiu că există şi o indiferenţă pozitivă, una a vieţii, a plinătăţii. Nu suprimarea dorinţelor, ci dublarea fiecăreia din ele e soluţia. Există o înţelepciune în a nu iubi nimic ; dar există mai ales aceea de a iubi şi una şi alta ; de a iubi alternativa. Orice s-ar întîmpla într-o anumită situaţie, e bine. Dublează-ţi dorinţele — nu ţi le stinge — şi vei fi fericit.

În termenii fiului risipitor : „Dacă-mi reuşeşte păcatul, e bine : am voluptatea ; dacă nu-mi reuşeşte, e iarăşi bine : am virtutea".

Dar e preferabil să-ţi cauţi termenii tăi.

*

Alternativa. Şi despre asta a vorbit Kirkegaard. Omul acesta a atins toate problemele valabile. Dar ce anost le discută, aproape întotdeauna !

*

Fără să ştii biologie poţi face de la început o presupunere : întîi se naşte organismul viu şi pe urmă se formează scheletul ;

întîi sîntem plasmă vie şi pe urmă devenim fiinţe vertebrate. Aşa e cu tot ce e viu, începînd cu gîndirea, cu morala. Iar dacă nu e aşa în biologie, cu atît mai rău pentru ea şi profesori. (Au un argument în plus să rămînă fiinţe moarte).

*

Aştept la Şcoală pe tînărul timid. Există ceva nepreţuit în timiditate : păstrează. Mai ales la popoarele care se maturizează uşor, cum sînt popoarele acestea — latine dacă vreţi, timiditatea e un factor educativ fără pereche. Esenţialul e să prelungeşti tinereţea ; cu orice mijloace, deci chiar prin timiditate. Căci toate „animalele superioare" au o tinereţe lungă. (Asta o ştiu sigur din biologie).

De aci lupta dintre învăţătorul adevărat şi părinte. Profesorii obişnuiţi conspiră cu părinţii în a maturiza pe tînăr ; în a-i da cunoştinţele necesare — spun ei — în a-l pregăti pentru viaţă, spun ceilalţi. Atunci intervine învăţătorul. Tînărul nu ştie să se apere singur, să-şi apere singur ce are mai bun : propria sa tinereţe ; căci chiar în el sînt unele îndemnuri, ispite, instincte pur şi simplu, care îl trimit la maturitate. Şi totuşi în inima lui stăruie o nostalgie de calitate : el caută ucenicia, caută învăţătorul.

O, ce frumoase lucruri se petrec acum, între 20 şi 25 de ani ! Părinţii îi dau brînci în viaţă ; profesorii îi eliberează diplome ; lumea înconjurătoare îi deschide porţi ; instinctele de afirmare îi dau ghes. Şi el ? El şovăie încă. Dar e clar, spun ei : uite aci un post, uite aci o partidă, uite dincoace o încadrare posibilă. Ce mai aştepţi ?

Nu, el aşteaptă. Ceva aşteaptă în el. Ceva întîrzie în el. Ferice de cei care, în clipa aceea de cumpănă, întîlnesc un mare întîrzietor ?

*

Fiul risipitor n-ar fi plecat în lume dacă-şi întîlnea învăţătorul.

*

Fratele fiului risipitor ar fi plecat în lume dacă întîlnea un învăţător.

*

Oamenii aceştia cred că faci un paradox cînd spui că un pod sau o locomotivă nu sînt ceva concret, ci o simplă abstracţiune

aplicată, o abstracțiune materializată ; că fratele fiului risipitor e ceva concret, dar o șosea e o abstracție. Treaba lor, în definitiv. Fiecare se mișcă în universul în care-i place.

*

Sînt convins că voi găsi, la Școală, pe cineva citind un curs ; venit acolo, fiindcă e liniște și fiindcă poate citi, neturburat, un curs. Îl voi ruga, cu blîndețe — să vină mai tîrziu.

*

E interesant să urmărești formele acestea degradate ale unor stări sau procese valabile la origine. Omul acesta antipatic — care vorbește „ca să se audă", care nu vrea să asculte, ci are el de spus ceva, — nu e decît un asemenea mod degradat. Pornirea lui e, la origine, legitimă. Căci orice om învață nu din ce i se spune, ci din ce e făcut să spună singur. Orice act de învățătură e o explicitare de sine a cugetului. (Asta o știu și profesorii, cînd pun pe copil să repete. Numai că se opresc — direct sau indirect — la repetiție, adică la forma cea mai trivială a învățăturii).

De aceea am simţit întotdeauna că proştii sînt mult mai interesanţi decît majoritatea deştepţilor. Nu prin ce spun, dar prin felul cum spun lucrurile. Prin libertatea cu care le spun. Inteligenţa celor deştepţi ţine de frica originară : ei se mulţumesc să nu spună prostii. E puţin, e lamentabil de puţin.

*

O părere a lui Iacob Casanova, cel cu Memoriile : „Am găsit întotdeauna excesul în minus cu mult mai primejdios decît cel în plus". E un punct de vedere. Fratele fiului risipitor are un altul.

*

Omul tînăr vine la şcoală să ne arate un plan de lucrare. E bun ? Nu ştiu dacă e bun : fă întîi lucrarea. — Dar cum să fac lucrarea fără plan ? — Cum poţi face planul fără lucrare ? Căci planul se naşte din lucrare, aşa cum se năştea scheletul din plasma vie.

Firește, îţi trebuie schele. Dar dacă crezi că schelele gîndului sînt la fel cu cele ale caselor, aceleaşi pentru toate cugetele, — atunci eşti copt să devii pedagog.

Cîtă tristeţe trebuie să fie în inima celor care, începînd să scrie o carte, ştiu tot ce vor spune acolo ! Un om care nu învaţă nimic făptuind, e un surd punînd întrebări al căror răspuns îl ştie ; e un turist modern plecînd să vadă peisajele cu aceiaşi ochi cu care le văzuse acasă fotografiile.

Din punctul său de vedere, fratele fiului risipitor are perfectă dreptate să nu plece în lume. Nici celălalt nu ar pleca — pentru atîta lucru.

Fiul risipitor n-are decît voluptatea. Fratele fiului risipitor are curiozitatea şi orgoliul. Cine păcătuieşte mai mult ?

Sau, poate, curiozitate au amîndoi. Dar fiul risipitor deschide uşa ; fratele său priveşte pe gaura cheii.

Dacă teologul acesta are dreptate cînd găseşte trei mobiluri ale păcatului : curiozitatea, voluptatea şi orgoliul, atunci Fratele — la o analiză şi mai adîncită — are mai

ales păcatul acesta ciudat de a-şi dubla păcatele printr-unul din ele permanent prezent. El n-are de pildă simpla curiozitate. Are curiozitatea curiozităţii : vrea să vadă cum e cînd eşti curios. Şi are curiozitatea voluptăţii, după cum are curiozitatea orgoliului.

Cîteodată fratele fiului risipitor îmi pare atît de infernal încît nici măcar nu are un păcat : are păcatul păcatului.

*

Ce e interesant, cînd te îndeletniceşti cu filozofia, e că de la un moment dat totul începe să te intereseze şi să te instruiască : teologia ca şi matematicile, ştiinţele naturale ca şi teoria muzicii. Să fie sfîrşitul ? Sau abia atunci începi ?

*

Un filolog are o teorie sugestivă : teoria golurilor. Pui un verb — „cîntă" — spune el, şi îndată se creează o serie de goluri : cine ? din ce ? cum ?

Ce adînc sens metafizic. Pui ceva şi creezi lipsuri. Actul de a pune sărăceşte realitatea.

Pentru că introduce diversitatea în omogeneitatea neantului.

Lasă neantul în pace, dacă nu vrei să-ţi arate prăpastiile lui.

*

Kant găseşte intelectul, adică cunoaşterea ; Fichte impulsul de viaţă, adică eticul ; Schelling intuiţia naturii, adică organicitatea ; Hegel, devenirea raţiunii, adică spiritul. Şi toţi vorbesc despre libertate.

În cîteva decenii se întîmplă **totul** în filozofie. Cîţiva Greci — şi universul filozofiei s-a închis.

*

Cîteodată mi se pare că ştiu ce este filozofia : e aventura universalului cînd devine particular.

*

Dintre toate disciplinele filozofice, soarta cea mai tristă o are psihologia. Disciplină maîtresse în secolul al XIX-lea cînd tindea să încoroneze, printr-o ştiinţă asupra oamenilor, ştiinţa asupra lucrurilor, ea a ajuns

astăzi la periferie. Căci aproape nimic nu se mai explică psihologicește, afară de psihologie însăși. Nu numai matematica și logica nu sînt psihologice, dar nici cunoașterea, nici emoția estetică, nici trăirea morală sau cea religioasă. De cînd s-a regăsit deosebirea dintre suflet și spirit, psihologia a fost retrogradată la rangul de simplă știință a sufletului. (De aceea o filozofie, cum e cea franceză, care e încă adesea psihologistă, ne spune atît de puțin astăzi).

Viața spirituală a omului, viața însăși, e dincolo de psihologie : e dialectică pură, sau dramă existențială. Căci nici biologicul, nici psihologicul nu epuizau viața. Astăzi am redescoperit restul.

II

Acum înțeleg ce este cu A. V. : e un **spirit** sufocat de **suflet**. Întîlnesc pe viu tensiunea aceasta a filozofiei contemporane dintre spirit și suflet. Unul din cele mai mari spirite pe care le-am cunoscut, iată-l infectat de bunătate, de lacrimi, de suflet. Iată-l gata să consimtă societăților de binefacere.

Cine nu simte tot ce e aspru, egoist, crud în spirit, nu trăiește la nivelul lui. Oamenii mari nu sînt buni — iată adevărul. Nu spun

că sînt răi, căci s-ar diminua atunci la fel de mult. Dar nu sînt buni. Căci nu sînt pentru ceilalți. Sînt pentru spiritul din ei.

*

Obsesia filozofiei de a deveni „strenge Wissenschaft". Cînd de fapt ea cercetează cum e cu putință o „strenge Wissenschaft".

*

Știința e cunoaștere. Dar reflexiunea asupra cunoașterii, adică luarea de conștiință de sine, integrarea actului cunoașterii în viața spiritului, dă altceva : dă filozofie. Iar cunoașterea poate să fie doar rațională (deși oamenii de știință încep să vorbească și ei despre irațional) ; dar conștiința că cunoașterea e rațională nu e defel un exercițiu rațional.

Nu pot înțelege cum vor unii să fie același lucru (filozofia să fie științifică, să fie chiar știință), două lucruri, care de la început spun că nu vor să fie același lucru.

*

Cîți filozofi fără demonul filozofiei. Îi recunoști după ceva precis : filozofează pen-

tru alţii, nu pentru ei. Scriu ca să predea, nu ca să se lămurească. (Părintele celor fără demon : Aristotel).

▪

În carneţel găsesc notat : „fisă". După o clipă de nedumerire îmi amintesc : Cerusem într-un mare local de consum o fisă pentru o convorbire telefonică dar o vîrîsem din distracţie în pungă, odată cu restul. Îmi dăduseră o alta. Acum trebuia s-o restitui.

Cînd intru în local, îmi dau seama că am ales o oră proastă. Casieriţa e ocupată şi trebuie să aştept. Mă apropii, dar din spatele meu aud vocea sigură a patronului : „Domnişoară, unde ai pus chitanţele pentru fisc... ?"

— Ce doriţi ? îmi spune în sfîrşit casieriţa.

Încep : — O fisă telefonică...

— Poftim, îmi răspunde ea, scoţînd vertiginos din sertar o fisă.

— Scuzaţi-mă, nu-mi trebuie. Vreau să vă dau eu înapoi una.

— Dar de ce n-o ţineţi ? îmi răspunde ea, în momentul tocmai în care un client întinde bonul de plată. Aştept din nou primul

moment liber şi reiau : — Am luat din greşeală o fisă de la dv., şi v-o restitui.

— Poftim, spune, niţel enervată casieriţa trîntind pe sticlă 9 lei.

— Nu vă cer să mi-o plătiţi, spun eu.

— Atunci ce doriţi ?

— Domnişoară, spun eu pe un ton dintr-o dată hotărît, am luat zilele trecute de la dv. două fise în loc de una, cît plătisem. Acum vă dau înapoi una.

— De ce nu spuneţi aşa de la început ! Ia fisa, o trînteşte în sertar şi întoarce capul spre alt client.

Şi mă simt umilit : nu ştiu dacă pentru mine însumi sau pentru condiţia aceasta a eticei de a încurca lumea, de a ţine viaţa în loc. O iubeam altădată ca pe o adevărată Mathesis a vieţii, tocmai pentru aceasta. Dar dacă nu substitui vieţii altă viaţă (chiar de forme, fie) n-ai cîştigat nimic. Şi mi se pare că tocmai asta vroiam atunci.

II

Un matematician din secolul al XVII-lea, Roberval, ieşind de la un spectacol, se întreabă : „Qu'est-ce que cela prouve ?"

Vorba altui matematician : „viaţa nu e bună decît ca să studiezi şi să predai matematica".

Matematica — şi orice Mathesis trăită liric — te purifică de viaţă spre a te restitui vieţii. Aşa ajunge Platon, prin matematică, la dialectică, sau Hegel prin Newton (qui genuit Kant...).

Firește, te interesează şi viaţa aceasta, concretul ei, mizeria ei, culoarea ei. Dar te interesează doar aşa, formal, ca lecţie. Plinătate nu mai poţi avea, după ce ai iubit matematicile, decît dincolo.

Pentru cunoaştere, matematica poate fi totul. Dar pentru împlinirea în spirit, deci pentru filozofie, ea nu e decît o cale. Roberval şi celălalt nu simţeau că e cale. De asta au şi fost mari matematicieni.

Pedagogie, psihologie, sociologie, estetică, atîtea discipline care continuă să-şi zică filozofice, deşi mînuitorii lor nu se mai interesează de filozofie. Ţin ei totuşi la titulatura lor ? Atunci să poftească să arate cîtă filozofie ştiu. Iar dacă nu ştiu prea multă, de ce mai seamănă confuzie — şi încă de la catedră ? Era destul de discreditată filozofia, şi aşa.

Tendința filozofiei nu e spre unitate : e spre Unu. Doar confuzia aceasta făcea pe cîțiva să caute o filozofie sintetică, de conglomerare, de totalizare. Cauți întregurile vii cu compasul !

„Ceea ce lipsește la Școala voastră, îmi spunea un prieten, este spiritul critic. Fără spirit critic..."

Știu, fără spirit critic nu se poate face nimic, fiindcă tot ce e bun se face cu spirit critic, etc. etc. Ei, și ? Parcă de asta e vorba ? Absurditatea spiritului critic e că vrea să preceadă, deci să fie independent de altceva. Cine contestă că trebuie să ai și spirit critic ? Dar restul interesează, nu el. E ca și cum ai inventa frîna înainte de automobil.

De altfel, dacă nu ai spirit critic înnăscut (alături și sub facultățile creatoare) atunci ți-l trezește lucrul, materialul. Căci orice ai face, casă, poem sau acțiune politică, **materia** îți dă măsura ; îți arată ce se poate și ce nu. E deci posibil, în principiu, să trăiești și să creezi fără spirit critic, deși e preferabil să fie cu el ; însă numai cu el nu pot trăi nici peștii în apă.

Că sînt oameni care cred totuşi numai în spirit critic, pretinzînd că esenţialul e să alegi ? Firește, sînt chiar în România. Şi ei spun : esenţialul nu e să găseşti moduri proprii de viaţă, ci să ai destul spirit critic spre a alege din altă parte ce e mai bun acolo.

Dar ei nu trăiesc în România. Trăiesc într-o colonie care, întîmplător, se numeşte tot România.

Simţul măsurii... Ce paravan pentru lipsă de simţire, adesea ! Îi văd afectînd că nu înţeleg cum poţi să crezi în neantul tău dincolo de ce este el astăzi. Trebuie să ai simţul măsurii, spun ei...

Dar ei îl au pentru ei ? Îl au pentru neam, pentru ceilalţi, pentru tot ce le e străin ; dar pentru ei, nu. Fiecare din noi — recunoaşteţi asta, fiecare — crede obscur despre sine că ar putea deveni aproape orice : prim-ministru sau conducător de oaste. S-a întîmplat că n-a devenit, i-a lipsit ceva sau altceva ; dar, în principiu, putea ajunge acolo. Oricare viaţă trăită la persoana întîia are măcar o libertate, măcar un iraţional.

Şi acum înţeleg de ce predică ei măsura ! nu trăiesc la persoana întîia. Sînt „obiectivi", fiindcă nu e subiectul în joc. Sînt în naţiune, dar nu sînt naţiune. Că tocmai asemenea oameni te condamnă în numele bunului simţ,

e firesc. Atîta le-a rămas ca simțire : bunul simț.

Să crezi în ceva, să ai o anumită viziune a țării tale, de pildă, însemnează să vezi țara ta plus ceva. Ceilalți socotesc că, dacă optezi pentru o viziune anumită, aderi la o parte dintr-un întreg. Există, firește, și asemenea aderiuni. Dar aderiunile valabile sînt cele care te trimit dincolo de întreg. („L'excès sur le tout", spunea Valéry). Vrei și o hartă anumită a țării, și eugenie, și șosele, și caractere. Plus ceva.

O convingere valabilă mărește dimensiunile obiectivului ei.

E impresionant să vezi că unii pot procreea fără dragoste, în timp ce o carte bună nu se poate scrie fără dragoste, fără conviețuirea cu eroii, cu materialul sau cu gîndurile tale. La prima vedere e de necrezut că se pot naște oameni reușiți prin simplă biologie. De ce deosebirea aceasta ? Poate pentru că un om nou e un al treilea ; pe cînd cartea e,

de fapt, al doilea. Nu e rod, ci obiectul dragostei însuși. E Galatee.

•

Deosebesc limpede două tipuri umane: unii oameni care fac elogiul prieteniei (Cicero !), al armoniei, al îmbogățirii prin identitate, destindere și schimb pașnic ; alții care cred că învață infinit mai mult de la dușman, în tensiune. Ca într-un război, în care la început o armă nouă și un stil propriu de luptă surprind, în timp ce mai tîrziu părțile se echilibrează, fiindcă și celălalt învață.

Cine știe dacă turburătorul „să-ți iubești vrăjmașul", din creștinism, n-are și un substrat epistemologic.

•

Fratele fiului risipitor citește pe Cicero.

•

Libertate și rațiune, spun spiritele democratice. Și pînă aci e foarte bine. Dar greșeala lor e să creadă că libertatea e rațiune, cînd ar trebui să creadă — cu Schelling, cu Hegel, cu romantismul german, — că rațiunea e libertate.

Libertate : cînd aveau constrîngeri de loc, timp şi acţiune, anticii sau modernii făceau tragedii bune ; şi astăzi, cînd au toate libertăţile, nu mai fac. Căci astăzi poţi să scrii aproape orice, oricît şi oriunde ; ai toate „libertăţile". Şi cine le folosesc ? Autorii de revistă.

Mi-e frică să nu fie aşa peste tot... Ce uşor vînd oamenii libertatea, singura, marea libertate, pentru cîteva libertăţi.

Românii n-au categoria apuseană a personalităţii. Totul e posibil aci, înăuntrul fiinţei lor ; totul e permis, vorba lui Ivan Karamazov.

Cantemir spune undeva : „Pe Mitropolit îl judecă Domnul, iar pe Domn numai conştiinţa sa şi Dumnezeu, care a pus pe Sultan ca instrument să îndrepte şi să pedepsească cîteodată pe Domn".

Cum se explică toate !

„... Și măcar că toate blestemățiile și nevrednicile în mine se află, însă Măriei Tale plăcute și învoite fiind, de treabă și vrednice sînt".

Ar putea fi un gînd plin de ironie al fiului risipitor către fratele său. Dar nu e decît din dedicația lui Dimitrie Cantemir către fratele său, Domnitorul Moldovei, Antioh Cantemir.

Nu-mi place defel exemplul de autohtonism cu Dacul de pe columna lui Traian care seamănă perfect cu țăranul de azi. Prea e nezdruncinată „eternitatea" românească.

Ce frumoasă vorbă are Românul : Banul te neodihnește.

Citesc o carte despre Bizanț și simt că înțeleg dintr-o dată istoria Bizanțului (la fel cum am simțit cu El Greco, în sala aceea

dintre convenţionalul Velasquez şi cloroticul Goya.) De ce ne e atît de apropiat haosul ca şi slava de acolo ? O istorie a Franţei sau a Angliei nu mă prinde. Să fie Bizanţ în noi ?

Nu putea fi altul sfîrşitul lui Moise decît în măreţie. El ştie că poporul său se va strica. Îi dă încă o dată legea, dar ştie că nu i se va supune. Şi moare fără să fi intrat în Canaan, dar prevăzînd prăbuşirea operei sale.

Nu înţeleg cum pot profesorii căuta filosofia istoriei altundeva decît în Vechiul Testament. Au acolo nu numai istoria aceasta obişnuită, a trecutului, care întotdeauna e istoria dezastrelor trecute, dar şi istoria, încă mai adevărată, a viitorului. Şi totul ar fi fost prăbuşire, în opera lui Moise, dacă nu veneau profeţii — aceşti „martori care-şi aminteau de viitor", cum spunea Léon Bloy, — spre a făgădui singura istorie deplină a lumii : aceea în care o imensitate de trecut se sprijină pe o imensitate de viitor.

Ce fericite sînt revoluțiile care știu contra cui luptă : contra tuturor celor cu ghete, sau tuturor celor cu trecut. Dar dincoace e ceva subtil și paralizant ; e faptul de a avea din ce în ce mai aproape dușmanul — nu e străinul, nu ticălosul, nu e omul învechit, nu e omul cumsecade, nu e nici tovarășul tău — pînă ce vezi că se confundă cu tine. „Trebuie să devii altceva".

Un prieten îmi atrage atenția ce termen frumos are Eliade Rădulescu pentru predeterminare : „preusire". O, Doamne, trebuie să ți-o arate un prieten ! Profesorii nu sînt făcuți pentru asta.

Pitié pour les forts... Totul s-a spus, în Franța.

„Toate rîurile se varsă în mare și marea tot nu se umple." Ciudat e și Eclesiastul acesta ! Dacă marea s-ar umple, ar spune :

„Rîurile se varsă în mare, marea se umple şi se revarsă, iar rîurile refăcute se varsă iarăşi în mare".

Căci totul este, trebuie să fie, — zădărnicie.

•

E curios în Vechiul Testament, cum sfîrşesc femeile sterpe prin a avea copii providenţiali : Sara pe Isaac, Rahela pe Iosif, nevasta lui Manvah pe Samson, sau Ana pe Samuel... Trebuie să întreb pe M. E. ce sens are filosofia în religie.

E poate aşteptarea, cea care dă măsura lucrurilor ? Mă tem în orice caz să nu fie o reabilitare a sterilităţii. Doamne, totul trebuie să aibă sens în viaţa asta, chiar şi ce nu e viaţă !

•

Bossuet, şi atîţia alţii, vor să vadă „legea", în Vechiul Testament. Dar nu e tot dragoste şi acolo ? O altă dragoste, mai încinsă, mai pasională, — sînt „un foc mistuitor" spune Domnul însuşi — dar tot dragoste. Legea interesează şi ea, firește. Dar primul punct din lege, şi cîteodată singurul, e : să

nu săvîrşeşti adulterul cu alţi Dumnezei, căci „sînt un Dumnezeu gelos“...

Gelozie, arbitrar, exclusivism, impulsivitate — cîte trăsături neaşteptate — în dragostea lui Dumnezeu pentru poporul „Său“ ? E dragostea oamenilor în inima lui Dumnezeu. Ca să pregătească dragostea lui Dumnezeu în inimile oamenilor.

•

Am văzut ceva neaşteptat : un om milos care mulţumea cerşetorului pentru că-i primise dania. În fond, avea dreptate s-o facă. Fiindcă binefăcătorul există prin cel care primeşte. Cît de recunoscător trebuie să fie medicul bolnavului pe care l-a vindecat !

Nu se ştie cine dă şi cine primeşte.

•

Găsesc în „Limba română“ a Profesorului Sextil Puşcariu observaţia aceasta curioasă. Rece vine de la „recens“, proaspăt : aqua recens. Dacă însă asocierea s-ar fi făcut altfel, de pildă panis recens, atunci rece ar fi însemnat cald.

Ce căutăm în ştiinţă ? Ridicarea pînă la punctul acesta de indiferenţă, în care un

lucru putea fi contrariul lui. Ridicarea pînă la viață, optare. Căci viața este indiferență, nu știința, cum se spune de obicei. Viața e libertate de alegere, indiferență de alegere, posibilitate de optare. Orice știință caută să se ridice pînă la punctul în care lucrurile puteau fi și altfel. Așa cum sînt astăzi, lucrurile sînt înghețate într-un sens, într-o accepție. A te ridica pînă la viață înseamnă a căuta libertatea aceea de dincolo de înghеț.

Și mi-ar place să mă ridic pînă la punctul în care gîndirea românească nu mai e resemnare și înțelepciune. Pînă înainte de înghețul în eternitate.

Știu, asta e românescul ; rece în sensul de rece și nu de cald. Dar nu vreau să cred că e numai atît.

*

În zilele noastre s-ar întîmpla ceva istoric în viața României : au apărut cei dintîi care, crezînd în neamul românesc, să se arate nemulțumiți de omul românesc. Crezînd în neamul românesc. Căci altminteri, din occidentalism, au mai fost destui bonjuriști ai veacului al XX-lea.

Pînă acum toți, chiar bonjuriștii veacului al XIX-lea (afară de acest mare precursor

bonjurist : Cantemir) au crezut că tot ce ne trebuie e să fim puşi în anumite condiţii – de independenţă, libertate — spre a arăta ce putem. Dar nu e destul. Au trecut prea mulţi ani de anonimat peste noi ca să cunoaştem de la sine căile faptei şi ale personalizării.

Dar asta e românescul, îmi spune prietenul meu V. De ce să vrei altceva ? Nu v-aţi săturat de absurdul : „Croieşte-ţi altă soartă" ?

Să vedem. Să vedem dacă e altă soartă. S-ar putea să fie aceeaşi, dar cu altă faţă. Cu faţa dinspre lumină.

*

Nici o singurătate nu e mai mare ca a neamurilor. E aproape ca spaima şi întunericul biblic.

*

Mă farmecă şi îngrozeşte viziunea filozofică a lui V. Omul acesta are demonul inacţiunii. Şi cum îl justifică ? Spunînd că numai virtualul are valoare, numai ce poate fi, şi nu şi ce este. Simt că e pe cale să facă

o întreagă teorie — pe care o atribuie altora, dar care în fond ține numai de propriul său demon — spre a arăta de ce are totuși sens acțiunea. Are sens, spune el, pentru a vedea prin acțiune ce puteai face. Nu interesează ce faci, ci ce poți face. Și activezi, ca să-ți vezi posibilitățile ; sau arunci pe alții în acțiune, îi ispitești și iscodești, ca să le vezi posibilitățile. Simt că aproape mă seduce filozoficește : actualul nu e dat decît pentru cunoașterea virtualului. Nu există prin sine, ci ca o luare de conștiință de sine a propriei sale inactualități. Ieșim din somn, spre a ști tot ce doarme în noi, cînd dormim. Merită un sistem de filozofie.

Dar numai atît ! Căci e altfel ; acum simt limpede că e altfel. Acțiunea nu te definește în ce erai, ci te aventurează în ce n-ai fost niciodată. Acțiunea te alterează. Ești tot ce puteai fi, și mai e un rest.

E ceva care ni se dă, e ceva care ni se va da. Realiștii aceștia ai lui ce a fost, nu ai lui ce va fi ! Cum cred ei în Dumnezeu, dacă nu cred în împărăția viitoare ?

Există un risc — și pentru ei trăim. Cînd vede cît de reușit e fiul său ilegitim, Augustin exclamă : „eu am pus în el numai păcatul, Doamne ; Tu ai pus restul.“ Înțelegeți ?

Tot ce e acţiune, tot ce e ieşire din somn, e ilegitim ; dar Dumnezeu e bun şi ne dă restul. Noi punem păcatul, adică orgoliu, sete pămîntească, voluptate, curiozitate, întuneric. Dumnezeu pune restul.

*

Versiunea românească a fiului risipitor :

„Sfîntul Ioan era cioban tare bun la Dumnezeu. Într-o zi s-a rătăcit un miel. S-a întors înapoi şi, căutîndu-l, a alergat după dînsul şi pe ape şi pe cîmp... trei zile şi trei nopţi. Cînd l-a prins, l-a luat în braţe şi i-a sărutat copitele : — Săracul, zice el, tare trebuie să te fi durut pe tine picioruşele, cît ai alergat. — Să fi fost altul, dintr-o dată îl tăia. Atunci Dumnezeu l-a făcut sfînt."

E frumos fără îndoială. Dar de ce toate frumuseţile româneşti trebuie să fie cu ciobani, cu natură şi cu gingăşie ?

*

Ori de cîte ori văd un adolescent mă gîndesc ce nedreaptă soartă îi e rezervată în lumea contemporană. La Greci era altfel. Ştiu, gurile rele ale istoriei ne-au deprins cu alt-

ceva. Dar dincolo de bîrfeli și scandaluri, e aci o problemă. Trebuie să simțim asta.

În fața unei fete de 18 ani, oricare înțelept al pămîntului are un plus de atenție și înțelegere. Ea există, pentru el. Academicieni și alte capete pleșuve se strîng în jurul ei și-i stau, cu o grație întîrziată, la dispoziție. (Cum și-ar bate joc de noi, la rîndul lor, Grecii !) Iar între timp, care e statutul moral al tînărului de 18 ani ? „Stăm noi de vorbă mai tîrziu".

E adevărat, o fată e totul la 18 ani. Știe și înțelege totul. Lupta ei va fi de aci înainte să nu piardă. Și așa cum se va crispa să nu-și piardă tinerețea, tot așa se va strădui, prin cultură, experiență sau memorie, să știe tot atît cît știa, dintr-o dată, atunci. Recunosc, e într-un sens mai interesantă. Dar numai într-un sens. Căci ea n-are viitor, iar dacă iubești viitorul, tînărul e mai interesant.

Să-l lași să se apropie de tine, sau să te apropii tu de el. Să-i iei în mînă sufletul și să i-l joci, ca pe un pumn de grîu : are greutate ? e bun de sămînță ? Și să fii, dacă poți, nu cel care încearcă să mai culeagă ceva ; ci ploaia, ploaia aceea de toamnă, care nu știa nimic despre culesuri...

Şcoala. Şcoala asta. Nu ştiu dacă am s-o fac vreodată. Dar mi-ar place ca la sfîrşitul vieţii să pot spune : nici nu am făcut altceva.

Revăd tot Jurnalul. Ce închide el, în fond ? Numai două lucruri, două mituri proprii : mitul Şcolii şi mitul Fratelui. Şi poate că nu sînt nici măcar două, ci e unul singur. Căci sînt eu însumi Fratele, care caută, prin Şcoală, împăcarea cu lumea : cu fiii ce vin, cu fiii ce pleacă în lume...

DESPRE ERATĂ

Ce înduioşători sînt autorii aceştia, care-şi închipuie că tot dezastrul vine de la înlocuirea unei virgule prin punct şi virgulă. Îi vezi implorînd pe cititor să considere că :

La pag. 56, rînd 16 de sus, începe fragment nou.
La pag. 59, rînd 1 de sus e : Simmel, nu Limmel.
La pag. 87, rînd 4 de jos e : „ele nu sînt *el*", în loc de „ele nu sînt".
La pag. 96, rînd 9 de jos, e : „stăruie", în loc de „stă".
La pag. 110, rînd 8 de sus, e : „obiectului" nu „obiectivului". *

ca şi cum n-ar fi, în cărţile lor, o ratare mai adîncă. Dar ce sînt cărţile altceva decît acte de viaţă, în timp ce viaţa însăşi e o însumare de gesturi ratate, o risipă de ratări, pînă ce, într-o zi, un singur gest, unul singur, obţine ceea ce au aproximat toate celelalte. O, de-am putea atunci să ne înfăţişăm înaintea ta şi-a înfricoşatei tale judecăţi, cititorule, cinstitorule, cîrtitorule...

* E vorba despre erori aflate în paginile ediţiei originale (n. red.).

Tehnoredactor : FLORIAN SĂPUNĂRESCU

Format carte 32/70×100. Coli tipar 4. Apărut 1990

Comanda 8/90
Combinatul Poligrafic București
ROMÂNIA

COLECȚIA
φ

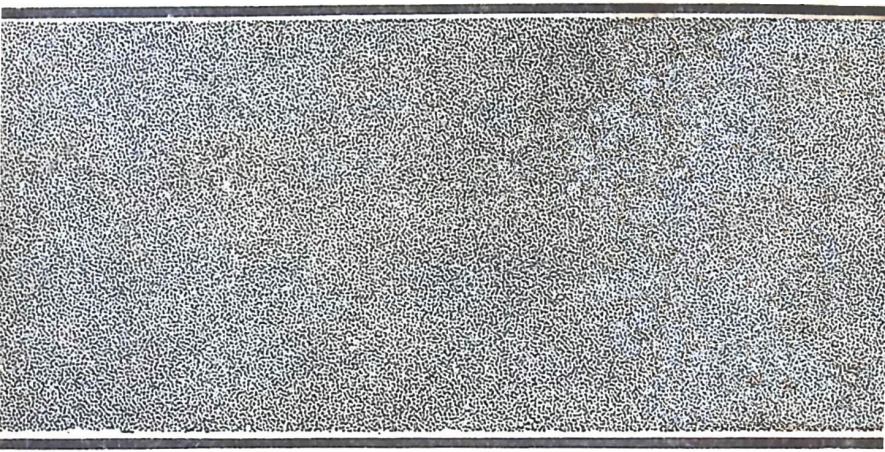

ISBN 973-28-0170-0

Lei 6

HUMANITAS